

גליון עיטורי מרדכי

עם פסקי גדולי הוראה שליט"א

ההלכות נכתבו ע"י הרב מרדכי יעקב מאיר שליט"א

אור לז' חשון תשפ"ב

בני ברק, טלפון 0548417172

8417172@gmail.com

הלכות שאילת גשמים

פרק א

א. בארץ ישראל מתחילים לשאול את הגשמים בליל ז' חשון, ואומרים "ותן טל ומטר לברכה". לפי מנהג הספרדים בחורף אומרים "ברך עלינו" בקיץ אומרים "ברכנו". לפי מנהג אשכנזים אומרים "ברך עלינו" בין בחורף בין בקיץ, אלא שבחורף אומרים "ותן טל ומטר לברכה", ואילו בקיץ אומרים "ותן ברכה"¹.

ב. בין שמחת תורה ליום ז' בחשון לא שואלים גשם. אם טעה ואמר "ותן טל ומטר", יש אומרים שחייב לחזור ולהתפלל שנית, ויש אומרים שלא יחזור, כיון שבעצם התחילה עונת הגשמים, אלא שלא מבקשים גשם בגלל עולי רגלים².

ליל ז' חשון

ג. אם לא אמר "ותן טל ומטר" בתפילת ערבית בליל ז' בחשון, נחלקו הפוסקים האם חייב לחזור ולהתפלל שנית, והכריע המשנ"ב שחייב לחזור ולהתפלל ערבית שנית³.

¹ ברכי יוסף סימן קיז סק"א; כף החיים סימן קיז סק"א.

² עיין שערי תשובה (סימן קח סק"ז) שכתב בשם שלמי ציבור שאם שאל מטר במנחה של ערב ז' חשון, מעיקר הדין חייב לחזור ולהתפלל שנית, ואם לא חזר יש ספק האם צריך להשלים בערבית, ולכן בלילה יתפלל תשלומין בתורת תנאי של נדבה עכ"ד. מבואר שנקט פשוט שאם שאל מטר לפני יום ז' חשון חייב לחזור, וכן פסק החזו"א (דינים והנהגות פ"ד אות כו). אכן הגרש"א (מובא בספר אשי ישראל פרק כג הערה קפא) והגריש"א (פניני תפילה עמוד קנח) הורו שלא יחזור כיון שבעצם התחיל כבר עונת הגשמים מיד אחרי סוכות, וכן פסק אור לציון ח"ב.

³ כתב שו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן עג) ז"ל, "שאלה מי שלא שאל מטר בליל ז' במרחשון אם מחזירין אותו. תשובה מסתברא דכשם שבהזכרה היה מכריז הש"ץ כך בשאלה, וא"כ לא איכפת לן בלילה כדאייתא בירושלמי (ריש תענית) דבאורתא לית תמן עמא" עכ"ל, מבואר מדברי הלכות קטנות שאם לא שאל גשם בערבית בליל ז' חשון אינו חוזר, כיון שעדיין לא הכריזו בציבור לומר ותן טל ומטר, משום שבערבית אין הרבה ציבור שמצוי בבית הכנסת. ועיין בספר זכור לאברהם (ח"א או"ח ערך תפילה סימן קיז) שפסק כמו ההלכות קטנות. ועיין ברכי יוסף (סימן קיז סק"ד) שפסק שאם לא אמר בערבית בליל ז' חייב לחזור, שדוקא בר"ח לא חוזר

ד. המתפלל ערבית בליל ז' בחשון אחרי פלג המנחה, חייב לומר בערבית "ותן טל ומטר". אם לא שאל גשם בערבית שמתפלל אחרי פלג המנחה, חייב לחזור ולהתפלל שנית.⁴

ה. שכח ולא התפלל מנחה ביום ו' חשון יתפלל תשלומי מנחה בליל ז' חשון. לכתחילה יאמר בתפילת התשלומין "ותן טל ומטר". אם לא שאל מטר בתפילת התשלומין בדיעבד יצא ידי חובה.⁵

ו. טעה ואמר "ותן ברכה", או שאמר "ברכנו", אם נזכר באמצע ברכת השנים, לפני מנהג אשכנזים שאומרים בחורף ובקיץ אותו נוסח, יאמר במקום שנזכר "ותן טל ומטר לברכה", אבל אם נזכר אחרי "כשנים הטובות", יחזור ויאמר "וברך שנתנו כשנים הטובות", כדי שיאמר מעין החתימה, וטוב יותר שיתחיל ותן טל ומטר לברכה ויגמור כסדר (משנ"ב סימן קיז טו). לפי מנהג הספרדים שאומרים נוסח שונה, אם התחיל לומר "ברכנו" ונזכר באמצע הברכה, לכתחילה ראוי שיחזור ויאמר מהתחלה את כל נוסח "ברך עלינו".⁶

ז. טעה ואמר ותן ברכה, או שאמר ברכנו, אם אמר "ברוך אתה", ונזכר שטעה, יאמר שם "ותן טל ומטר לברכה", ויחתום ברוך אתה ה' מברך השנים (מחזיק ברכה סימן קיז, ב). אבל אם אמר "ברוך

כיון שלא מקדשים את החודש בלילה, וכן פסק משנ"ב (סימן קיז סק"ו) שאם לא שאל מטר בערבית חייב לחזור.

⁴ איתא במשנה (תענית דף י, א) בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. מבואר במשנה שאחרון שבישראל היה מגיע הביתה ביום ו' חשון, ולכאורה משמע שאחרון שבישראל היה חוזר הביתה ביום ו' חשון בסוף היום ולכן תקנו לשאול גשם רק ביום ז' חשון.

יש להסתפק באדם שמתפלל ערבית של ליל ז' מבעוד יום, דהיינו שמתפלל אחרי פלג המנחה, האם ישאל גשם בערבית, ולכאורה יש מקום לומר שלא ישאל גשם, כיון שאחרון שבישראל היה חוזר לביתו ביום ו' חשון רק בשקיעת החמה, לכן יש מקום לומר שאם מתפלל ערבית לפני שקיעת החמה לא ישאל גשם.

ונראה דמ"מ כיון שחכמים תקנו לשאול בערבית בליל ז' חשון, כיון שמתפלל ערבית של ליל ז', כלפיו נחשב ליל ז' ולכן חייב לשאול גשם ואם לא שאל חייב לחזור ולהתפלל. ועיין שער הציון (סימן תרצג סק"ו) ז"ל, "כן נראה לעניות דעתי מדהתירו להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ולא משתמיט אחד מן הפוסקים לומר דבראש חודש אין לומר בזה יעלה ויבא, וכן מדהתירו להבדיל מפלג המנחה ולמעלה אחר שהתפלל ערבית, אלא ודאי דחשבינן לעניני תפלה ללילה" עכ"ל, מבואר מדברי שער הציון שאם מתפלל ערבית של ליל ר"ח בערב ר"ח אחרי פלג המנחה, אומר יעלה ויבא, וכן אם מתפלל ערבית של ליל פורים ביום יג אחרי פלג המנחה חייב לומר על הנסים, ולפי"ז נראה דה"ה אם מתפלל ערבית של ליל ז' אחרי פלג המנחה חייב לומר ותן טל ומטר ואם לא שאל, חייב לחזור ולהתפלל, ואין לומר שהלא עדיין הוי יום ו', כיון דכל מה שיכול לצאת ידי חובה בערבית משום דעשאו לילה ולכן אם לא שאל מטר לא יצא ידי חובה.

⁵ ברכי יוסף סימן קח סק"ט, וכן פסק משנ"ב סימן קח לו.

⁶ נראה שלפי מנהג הספרדים שאומרים בחורף נוסח שונה לגמרי, אם התחיל לומר ברכנו ונזכר באמצע, ראוי לכתחילה שיאמר מתחילת "ברך עלינו", כיון דהוי נוסח ברכה שונה לגמרי, אולם אם אמר באמצע נוסח ברכנו "ותן טל ומטר" יצא ידי חובה.

אתה ה", ונזכר שלא שאל גשם, לא יאמר "למדני חוקיך", אלא יסיים את חתימת "מברך השנים", ודינו יתבאר בהלכה הבאה.⁷

ח. סיים את ברכת "מברך השנים" ועדיין לא התחיל לומר "תקע" בשופר, נזכר שלא שאל מטר, יש אומרים שיאמר מיד ותן טל ומטר (ראב"ה, מג"א, שו"ע הרב, מחזיק ברכה, בא"ח), ויש אומרים שימתין ויאמר בברכת שומע תפילה (רבינו יונה, בית דוד, מאמר מרדכי, קיצור שו"ע). המשנה ברורה פסק להלכה שיאמר ותן טל ומטר דוקא בשומע תפילה.

ט. הלכה למעשה נראה שיש ג' דינים. א. אם חושש שאם ימתין ולא יאמר מיד, יש צד שישכח לומר בשומע תפילה, יאמר מיד "ותן טל ומטר לברכה" לפני שמתחיל תקע (אור לציון). ב. אם לא חושש שישכח, יכול להמתין לומר בשומע תפילה, כמו שפסק המשנה ברורה, ויכול לומר לפני שמתחיל תקע. ג. אם אומר לפני תקע בשופר, ראוי להדר שיחזור ויאמר גם בשומע תפילה, ותן טל ומטר לברכה.⁸

⁷ יש להסתפק אם אמר "ברוך אתה ה", ונזכר שלא שאל גשמים, האם יאמר למדני חוקיך, וישאל גשם, או יסיים את ברכת מברך השנים, ויאמר ותן טל ומטר, לפני תקע בשופר, או בשומע קולינו, ועיין במחזיק ברכה (סימן קיז ב) שכתב שאם אמר "ברוך אתה" ונזכר שלא שאל גשם, יאמר שם לפני החתימה, ונראה לדייק מדברי מחזיק ברכה שאם אמר "ברוך אתה ה", לא יאמר למדני חוקיך אלא יסיים את כל הברכה, ולפי שיטתו יאמר ותן טל ומטר לפני תקע בשופר.

ועיין במשנ"ב (סימן קיז, יט) שכתב שאם אוחז בשומע תפילה ואמר "ברוך אתה ה", ונזכר שלא שאל מטר, יאמר למדני חוקיך ויאמר ותן טל ומטר ואח"כ יאמר כי אתה שומע תפילה, ומקור הדברים מהביאור הלכה (סימן קיד, ו) כיון שחושש לשיטת רבינו יונה שחולק על ראב"ה וסובר שאי אפשר לומר בין ברכה לברכה. ונראה לדייק מדברי משנ"ב שכתב דין זה דוקא לגבי ברכת שומע תפילה, שחייב לומר למדני חוקיך, כיון שאם לא יאמר למדני חוקיך לפי רבינו יונה יצטרך לחזור למברך השנים, אבל אם אוחז בברכת השנים ואמר ברוך אתה ה, ונזכר לא יאמר למדני חוקיך, כיון שיכול לומר ותן טל ומטר בשומע תפילה, וכן פסק בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן נח) שאם עומד בברכת השנים, ואמר "ברוך אתה ה", לא יאמר למדני חוקיך אלא יסיים את הברכה, ויאמר לפני תקע בשופר ותן טל ומטר.

⁸ כתב ראב"ה (ח"ג הלכות תענית סימן תתמו) ז"ל, "ועוד נראה לי שאם לא אמר משיב הרוח ומוריד הגשם ונזכר בין חתימת מחיה מתים ועד שלא התחיל באתה קדוש, יאמר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה ושוב יאמר אתה קדוש. וכן אם לא אמר ותן טל ומטר ונזכר קודם שהתחיל בברכה שלאחריה תקע בשופר, אינו צריך לחזור כלל, כי אם לומר ותן טל ומטר ולא יותר ושוב מתחיל בתקע בשופר, כדאמרינן בפרק שלשה שאכלו טעה ולא הזכיר של ראש חדש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל, ומסקינן ולא ידענא אם חתם בה אם לאו וכיון דספיקא לא חתמינן מספיקא, דהוי ברכה לבטלה וקעבר משום לא תשא וגו', ודכוותיה הכא לא אמרינן חתימה כיון שלא הוזכר בתלמוד דבר זה וברוך שנתן וכו' לא שייך הכא למימר דשאלה היא, ומסקנא התם לא שנא אלא שלא פתח בהטוב ומטיב אבל פתח בהטוב ומטיב חוזר לראש, וכן הכי דינו אם לא פתח בתפלה בברכה שלאחריה" עכ"ל, מבואר מדברי ראב"ה שאם נזכר לפני תקע בשופר שלא אמר ותן טל ומטר, יאמר שם ותן טל ומטר, ועיין ברבינו יונה (ברכות דף כ, א מדפי הרי"ף) שחולק על ראב"ה ופסק שלא יאמר בין ברכה לברכה, ועיין שו"ע (סימן קיד, ו) שפסק כמו ראב"ה לגבי מוריד הגשם.

ועיין מג"א (סימן קיז, ה) שפסק כמו שיטת ראב"ה שאם נזכר לפני שהתחיל תקע בשופר, יאמר מיד ותן טל ומטר לברכה וימשיך תקע בשופר, וכן פסקו מחזיק ברכה (סימן קיז, ב), קשר גודל (סימן טז אות ב), שו"ע

הרב (סימן קיז, ה), שו"ת נודע ביהודה (תנינא או"ח סימן ט), חיי אדם (כלל כד, יג), בית עובד, בן איש חי (בשלח אות יז) וכף החיים (סימן קיז, לד).

ועיין בבית דוד סימן מח שפסק שאם נזכר אחרי שחתם מברך השנים, ימתין לומר בשומע תפילה ולא יאמר שם ותן טל ומטר, **כיון שאם ישאל שם הרי הוא שואל בלי ברכה**, אבל אם ישאל בשומע תפילה הרי הוא שואל עם ברכה, ואפילו שפסק השו"ע (סימן קיז ה) שאם חתם שומע תפילה ולא התחיל רצה, יאמר ותן טל ומטר, דוקא שם, שכבר סיים את כל הברכות ואין לו תקנה אחרת לשאול עם ברכה, אבל בצירוף זה, עדיף שימתין לשאול עם ברכה עכ"ד. וקשה על הבית דוד שבראב"ה מבואר להדיא דלא כדבריו, ופסק מפורש שיאמר לפני תקע בשופר ולא יאמר בשומע תפילה.

יש לחקור לפי שיטת ראב"ה האם בין ברכה לברכה נחשב המשך הברכה הקודמת, או דהוי מקום אמצעי ואינו לגמרי המשך הברכה הקודמת. כתב רבינו יונה (ברכות דף כ מדפי ה"ף) ז"ל, "היה אומר רבינו הקדוש ז"ל שאע"פ שסיים ברכת אתה חונן, כל זמן שלא התחיל בברכה האחרת שחוזר לראש הברכה ומבדיל בה, **דכאילו עומד עדיין באמצע הברכה דיינין ליה**" עכ"ל, וכן כתב שו"ע הרב (סימן קיז, ה) ז"ל, "אם לא שאל מטר ונזכר קודם שהתחיל תקע בשופר שואלו שם **ונחשב כאילו בתוך ברכת השנים**" עכ"ל, מבואר מדברי ר"י ושו"ע הרב שלפי ראב"ה בין ברכה לברכה, נחשב כאילו שעדיין עומד בתוך הברכה הקודמת.

ונראה שהבית דוד נקט שלפי ראב"ה בין ברכה לברכה נחשב שעומד במקום אמצעי ואינו לגמרי המשך הברכה הקודמת, ונראה להביא ראיה להבית דוד שהלא המקור של ראב"ה מדברי הגמרא (ברכות דף מט, א) שאם לא אמר רצה או יעלה ויבא מברך אשר נתן שבתות למנוחה, ולכאורה מוכח דלא נחשב שעומד באמצע הברכה הקודמת ממש, דא"כ מדוע צריך לומר ברכת אשר נתן שיאמר רצה לפני ברכה רביעית, ומדוע חכמים תקנו לומר ברכה, ולכאורה מוכח שתיקנו ברכה כדי שיזכיר את שבת באמצע ברכה, אבל אם יזכיר בין ברכה לברכה, לא נחשב שהזכיר באמצע ברכה.

והנה בימות החמה אם אמר בברכה שניה משיב הרוח ומוריד הגשם, אם נזכר באמצע ברכה שניה, יחזור ויאמר מתחילת אתה גיבור, אבל אם התחיל אתה קדוש, חייב לחזור לתחילת שמ"ע. נחלקו הפוסקים אם חתם מחיה המתים ולא התחיל אתה קדוש, שיטת הב"ח ואליה רבה שלפי שיטת ראב"ה יחזור לתחילת ברכה שניה, אכן עיין היטב בשו"ע (סימן קיד, ד) שכתב להדיא שאם סיים את ברכה שניה יחזור לתחילת שמ"ע, ונראה מדברי השו"ע שאפילו שלא התחיל אתה קדוש, אינו יכול לחזור לתחילת ברכה שניה, וכן פסק הביאור הלכה. וקשה הלא בסעיף ו פסק השו"ע כמו שיטת ראב"ה, א"כ מדוע בסעיף ד פסק שו"ע שאם סיים מחיה המתים ועדיין לא התחיל אתה קדוש לא יחזור לתחילת ברכה שניה.

ונראה להוכיח מדברי השו"ע שבין ברכה לברכה לא נחשב שעומד באמצע הברכה הקודמת, אלא הרי הוא עומד במקום אמצעי, ולכן אם עומד בקיץ והזכיר בברכה שניה מוריד הגשם, אחרי שחתם מחיה המתים אינו יכול לתקן את הברכה, כיון שאחרי שחתם סיים את הברכה, ונראה דאי אפשר לתקן את הברכה אחרי שסיימה, משא"כ בסעיף ו פסק את ראב"ה, שאם חתם מחיה המתים יכול לומר מוריד הגשם, דהיינו שאם החסיר לומר מוריד הגשם, יכול להוסיף ולומר השלמה אבל אם אמר דבר מקוקל, אינו יכול לתקן את הברכה, אבל אם נאמר שבין ברכה לברכה נחשב כאילו שעומד באמצע הברכה ממש, היה יכול לתקן את הברכה, וכיון שמבואר בשו"ע שאם עומד בין ברכה לברכה, אינו יכול לתקן את הברכה הקודמת, נמצא שמדברי שו"ע מוכח כמו הבית דוד שבין ברכה לברכה לא נחשב שעומד לגמרי באמצע הברכה הקודמת.

ועיין מאמר מרדכי (סימן קיז, ט) שהביא את שיטת מג"א שיאמר לפני תקע בשופר וכתב ז"ל, "ומ"מ נלפק"ד דעדיף טפי לאומרו בשומע תפלה דהא בעיקרא דדינא להפסיק בין ברכה לברכה ולומר דכל שלא התחיל הברכה שלאחריה לא מקרי סיום, יש הרבה חולקים וכן הוא דעת ר"י וגם דעת הרא"ש ז"ל אינו ברור בזה

י. נזכר אחרי שהתחיל ברכת תקע בשופר, יאמר בשומע תפילה, "ותן טל ומטר לברכה, כי אתה שומע תפילת כל פה, ברוך אתה ה' שומע תפילה". עומד בברכת שומע תפילה, ואמר "ברוך אתה ה'", ונזכר שלא שאל גשם, יאמר למדני חוקיך ויאמר "ותן טל ומטר לברכה" ואחר כך יאמר "כי אתה שומע תפילת כל פה, ברוך אתה ה' שומע תפילה".⁹ אם סיים ברכת שומע תפילה, ולא שאל גשם בתוך שומע תפילה, ונזכר לפני שהתחיל מילת "רצה", יאמר ותן טל ומטר לברכה. אם התחיל מילת "רצה", יחזור לומר את כל ברכת השנים וימשיך משם ואילך (שו"ע סימן קיז, ה).

א"כ מאחר שיכול לאומרה בשומע תפלה עפ"י הלכה פסוקה בש"ס ומוסכם מכל הפוסקים, למה ליה לשווייה נפשיה בפלוגתא" עכ"ל, ועיין בביאור הלכה (סימן קיד, ו) שהאר"י בזה ופסק כמו המאמר מרדכי שאם נזכר לפני תקע בשופר, ימתין ויאמר בשומע תפילה, כיון שחושש לשיטת רבינו יונה.

הלכה למעשה:

א. שכח לומר ותן טל ומטר ונזכר לפני שהתחיל תקע, לפי שיטת השו"ע שפסק כמו ראב"ה, צריך לומר ותן טל ומטר לפני שמתחיל תקע בשופר, וכן פסקו מג"א, שו"ע הרב, מחזיק ברכה, וחיי אדם, ואילו הבית דוד ומאמר מרדכי ומשנ"ב פסקו שיאמר בשומע תפילה.

ב. אם חושש שאם ימתין עד שומע תפילה, ישכח לומר בשומע תפילה, ודאי יאמר לפני תקע בשופר, ויסמוך על שיטת ראב"ה, כיון שהשו"ע פסק כמו שיטת ראב"ה. אם לא חושש שישכח, עדיף שיאמר בשומע תפילה, כיון שאם יאמר בשומע תפילה יוצא ידי חובה גם לפי ראב"ה וגם לפי רבינו יונה, ואם יאמר לפני תקע לא יצא לפי רבינו יונה, וכן פסק בספר אור לציון ח"ב שאם חושש שישכח, יאמר לפני תקע ואם לא חושש שישכח, יאמר רק בשומע תפילה, כיון שאם יאמר בשומע תפילה יוצא לכולי עלמא.

ג. יש שהציעו שיאמר לפני תקע בשופר, כיון שלפי ראב"ה לכתחילה ראוי לומר דוקא בברכת השנים ואם אומר לפני תקע בשופר, נחשב שאמר בתוך ברכת השנים, ולפי ראב"ה אם יאמר רק בשומע תפילה, יוצא רק בדיעבד, אכן מ"מ כיון שלפי שיטת רבינו יונה אם יאמר לפני תקע לא יצא ידי חובה אפילו בדיעבד, לכן ראוי להדר שיחזור ויאמר פעם שנית בשומע תפילה, ויצא ידי חובה גם לפי שיטת רבינו יונה, וכן פסק בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן נח שראוי להדר שיאמר ב' פעמים, לפני תקע וגם בשומע תפילה.

ד. שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שיאמר לפני תקע בשופר, כמו שפסקו השו"ע, מג"א, שו"ע הרב כמו שיטת ראב"ה, וגם באופן שלא חושש שישכח, יאמר רק לפני תקע בשופר, ואם רוצה להדר יחזור ויאמר פעם שנית בשומע קולינו, לצאת ידי חובה גם לפי רבינו יונה עכ"ד.

⁹ עיין משנ"ב (סימן קיז, יט) שאם עומד בשומע תפילה, ואמר ברוך אתה ה', ונזכר שלא שאל גשם יאמר למדני חוקיך, וצ"י לדבריו בביאור הלכה (סימן קיד, ו), ונראה בביאור דברי משנ"ב שלפי שיטת ראב"ה צריך לסיים את ברכת שומע תפילה ויאמר ותן טל ומטר בין שומע תפילה לרצה, ונחשב כאילו שאמר בתוך ברכת שומע תפילה, אבל לפי רבינו יונה אי אפשר לומר בין ברכה לברכה ויהיה חייב לחזור לברכת השנים ולכן פסק שיאמר למדני חוקיך כדי שיצא ידי חובה גם לפי רבינו יונה.

ויש לעיין לפי מי שפסק כמו ראב"ה האם גם מודה בדין זה, ועיין כף החיים (סימן קיז, מב) שפסק להלכה דין זה, וקשה שהלא בסק"ד חלק על משנ"ב ופסק שאם נזכר לפני תקע בשופר יאמר לפני תקע ותן טל ומטר לברכה, בגלל שהלכה כמו ראב"ה, א"כ מדוע פסק בסקמב שיאמר למדני חוקיך הלא לפי ראב"ה יכול לסיים את ברכת שומע תפילה ויאמר לפני רצה, וצ"ע.

יא. לא נזכר בשומע תפילה, אלא נזכר באמצע רצה או באמצע מודים, יחזור לברכת השנים ויאמר משם ואילך (שו"ע סימן קיז, ה). אם לא ידע את ההלכה שצריך לחזור לברכת השנים, אלא חזר לשומע תפילה ואמר בשומע תפילה "ותן טל ומטר", בדיעבד יצא ידי חובה (שו"ת שבט הלוי ח"י סימן כג).

יב. נזכר באמצע אלוקי נצור, יחזור לברכת השנים ויאמר משם ואילך. אם נזכר רק אחרי שסיים לומר את התחנונים וסיים לומר את "יהיו לרצון" השני, חייב לחזור ולהתפלל שנית, אפילו שעדיין לא אמר עושה שלום ועדיין לא פסע.

יג. אם נזכר באמצע שאומר את "יהיו לרצון" השני, יחזור לברכת השנים, ורק באופן שנזכר אחרי שסיים תיבת "וגואלי", יחזור לראש התפילה (פמ"ג סימן תכב א"א סק"ב; שער הציון סימן תכב, ח)¹⁰.

יד. עומד באמצע אמירת יהיו לרצון השני, אמר את המילים "ה' צורי", ונזכר שלא שאל גשם, אם החליט בדעתו שיחזור לברכת השנים, יכול לסיים את הפסוק ויאמר "וגואלי", ואח"כ יחזור לברכת השנים, ויש אומרים שלא יסיים את הפסוק, אלא יחזור מיד לברכת השנים¹¹.

¹⁰ שיטת חיי אדם (כלל כד, טו) שאם נזכר אחרי שסיים לומר יהיו לרצון השני, אם לא עקר רגליו ממש, יחזור לרצה, ועיין בנשמת אדם אות ב שהאריך בזה, אכן שיטת מג"א (סימן תכב, ב) שאם סיים לומר את התחנונים אפילו שלא עקר רגליו חייב לחזור לראש, וכן פסק משנ"ב (סימן קיז יח; סימן תכב ט) שאם סיים לומר תחנונים, אפילו שלא אמר עושה שלום ולא פסע יחזור לראש התפילה.

ונראה לבאר את מחלוקת הפוסקים דלכאורה צ"ב מדוע אם נזכר באמצע תחנונים, יכול לחזור לברכת השנים, הלא אחרי שסיים לומר המברך את עמו ישראל בשלום, סיים לגמרי את תפילת יח ברכות והתחנונים אינם חלק מנוסח תפילת יח כלל, ונראה שהחיי אדם נקט דכל זמן שאומר תחנונים נחשב "עומד לפני המלך" וכיון שלא הסיח דעתו ממצב עומד לפני המלך, יכול לחזור ולתקן את תפילת יח, אבל אחרי שסיים את התחנונים, כיון שהסיח דעת ממצב "עומד לפני המלך" אינו יכול לתקן את תפילת יח, ולכן פסק חיי אדם דכל זמן שלא פסע יחזור לרצה, דכל זמן שלא פסע נחשב עומד לפני המלך, (כמבואר במשנ"ב סימן קכב סק"ה, דכל זמן שלא פסע עומד לפני המלך).

ונראה שהמג"א ומשנ"ב סוברים שיסוד הדין שאם נזכר באמצע תחנונים יחזור לרצה, משום שהתחנונים הם חלק מתפילת יח, וכן מבואר להדיא בחידושי הרא"ה (ברכות דף מט, ב) שאם אווז באמצע התחנונים יחזור לרצה, משום דתחנונים כתפילה אריכתא דמיאן, ועיין בביאור הלכה סימן קפח שהביא את הרא"ה, ולכן פסקו שאם נזכר אחרי שסיים לומר יהיו לרצון השני אפילו שלא פסע, מ"מ כיון שסיים את תפילת יח אינו יכול לחזור לברכת השנים, דכיון שהסיח דעתו מתפילת יח אינו יכול לחזור ולתקן את תפילת יח.

¹¹ שאלה: עומד באמצע אמירת יהיו לרצון השני, ונזכר שלא שאל גשם, האם יסיים לומר את כל הפסוק, משום דאיתא בגמ' (מגילה דף כב, א) כל פסוקא דלא פסקיה משה אנו לא פסקינן ליה, והובא דין זה להלכה במשנ"ב (סימן רפט סק"ב) שאסור להפסיק באמצע פסוק.

תשובה: נראה דכיון שנזכר באמצע שאומר את הפסוק יהיו לרצון השני, שלא אמר ותן טל ומטר, והיה דעתו לחזור לברכת השנים, אפילו אם סיים את כל הפסוק ואמר "ה' צורי וגואלי", יכול לחזור לברכת השנים, דכיון שידוע שצריך לחזור וגמר בדעתו לחזור לברכת השנים, אפילו שסיים, לא הסיח דעתו מתפילת יח.

טו. לא שאל גשם בברכת השנים, סיים את המילים "ה' צורי וגואלי", הסיח דעתו והתכוין לסיים לגמרי את תפילת שמ"ע, אחרי שסיים לגמרי את מילת "וגואלי", נזכר בתוך כדי דיבור, דהיינו נזכר בתוך פחות משניה, שלא שאל טל ומטר, חייב לחזור לראש התפילה¹².

טז. לא שאל גשם בברכת השנים, נזכר באמצע מודים, חזר לברכת השנים, שוב טעה ולא שאל גשם בברכת השנים, נזכר באמצע תקע בשופר שלא שאל בברכת השנים, יש אומרים שימשיך כסדר ברכות התפילה וישאל גשם בברכת שמע קולינו, ויש אומרים שחייב לחזור לברכת השנים פעם שלישית, וישאל גשם בברכת השנים¹³.

איתא בירושלמי (ברכות פ"ה ה"ג) ז"ל, "ר' יעקב בר אחא ר"ש בר אבא בשם רבי אלעזר ספק הזכיר של ראש חודש ספק לא הזכיר מחזירין אותו להיכן הוא חוזר, שמעון בר ווא בשם ר' יוחנן אם עקר את רגליו חוזר לכתחילה, ואם לאו חוזר לעבודה אמר ר' יודה בן פזי הסיע דעת כמי שעקר את רגליו ואילין תחנוניא צריכה" עכ"ל, ועיין רשב"א (ברכות דף כט, ב) שהביא את הירושלמי. מבואר מדברי הירושלמי שגם באופן שלא עקר רגליו, מ"מ אם הסיח דעתו מלומר תחנונים חייב לחזור לראש התפילה, ועיין מג"א סימן תכ"ב שהביא את הירושלמי דכל שהסיח דעתו מלהתפלל הוי כאילו עקר רגליו.

ונראה שלפי המבואר בירושלמי שהכל תלוי בהיסח דעת, לפי"ז אם לפני שסיים לומר תחנונים נזכר שדילג וגמר בדעתו והחליט לחזור לברכת השנים, יכול לחזור אפילו אם מסיים לומר תחנונים, דכיון שלא הסיח דעתו מלהתפלל, יכול לחזור לברכת השנים, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א דכיון שנזכר וגמר בדעתו, יכול לסיים את הפסוק ויחזור לברכת השנים. אכן שמעתי מהגרמ"מ קליין שליט"א שלא יסיים את הפסוק, דאם מסיים את הפסוק מתפרש דסיים את תפילת יח, ויתכן דאינו יכול לחזור לברכת השנים עכ"ד.

¹² יש להסתפק אם סיים לגמרי לומר תחנונים ואמר ה' צורי וגואלי, ונזכר בתוך כדי דיבור שלא שאל גשם, ויש שטענו לומר שלא יחזור לראש התפילה אלא יחזור לברכת השנים, דכיון שנזכר בתוך כדי דיבור נחשב שלא הסיח דעת מתפילת י"ח. אכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שחייב לחזור לראש, דכיון שהתכוין לסיים לגמרי והסיח דעת מתפילת יח, לא מועיל תוך כדי דיבור לבטל את ההיסח דעת ולכן חייב לחזור לראש התפילה עכ"ד.

¹³ עיין שו"ע (סימן קיז, ה) שאם נזכר במודים יחזור לברכת השנים, יש להסתפק אם חזר לברכת השנים ושוב טעה ולא שאל, האם ימשיך כסדר התפילה, או שיכול לקפוץ מיד לשומע תפילה, ועיין הליכות שלמה (תפילה עמוד קח) שהורה מרן הגרש"ז א שחייב לומר כסדר עד שומע תפילה וישאל גשם בשומע תפילה, וכן הורה מרן הגרש"ז א (פניני תפילה עמוד קנו).

והנה מקור דברי השו"ע שחייב לחזור לברכת השנים נובע מדברי הרא"ש (ברכות פ"ד סימן יד) שפסק שחייב לחזור לברכת השנים, משום דהוי כמו טעה בזו ובזו, כמבואר בגמ' (ברכות דף לג, א) שאם לא אמר הבדלה בתפילה בחונן הדעת, וגם טעה ואכל לפני הבדלה, חייב לחזור ולהתפלל כדי לעשות הבדלה בתפילה, וה"ה הכא כיון שטעה שלא שאל גשם בברכת השנים, וגם טעה שלא שאל בשומע תפילה, חייב לחזור לברכת השנים, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שלפ"ז אם הגיע למודים ונזכר שלא שאל גשם, אם חזר למברך השנים ושוב טעה, חייב לחזור פעם שלישית לברכת השנים, דכיון שטעה ב' פעמים, חכמים חייבו לשאול דוקא בברכת השנים כדי לשאול גשם באופן של לכתחילה.

יז. לא שאל גשם בברכת השנים, נזכר באמצע ברכת ולירושלים עירך, טעה בהלכה וחזר לברכת השנים ואמר את כל נוסח ברכת השנים וחתם מברך השנים, אח"כ נזכר שטעה ולפי ההלכה היה צריך לשאול גשם בשומע תפילה, יש אומרים שיפסיק במקום שעומד, וידלג לברכת ולירושלים עירך וישאל גשם בברכת שומע תפילה, ויש אומרים שחייב להמשיך להתפלל כסדר הברכות ויאמר תקע בשופר וכל המשך הברכות¹⁴.

יח. לא שאל גשם בברכת השנים, נזכר אחרי סיים את ברכת שומע תפילה לפני שהתחיל רצה, טעה ואמר את כל נוסח ברכת השנים וחתם "מברך השנים" לפני רצה, יש להסתפק האם ימשיך רצה, או שיחזור ויאמר את כל סדר הברכות מתקע בשופר¹⁵.

והנה יש לחקור אם טעה בזו ובזו, וחזר והתפלל ושוב שכח לומר הבדלה בחונן הדעת פעם שנית, האם חייב לחזור ולהתפלל פעם שלישית כדי לומר הבדלה בחונן הדעת, ונראה שחייב לחזור ולהתפלל פעם שלישית, שיסוד הקנס של חכמים היה דכיון שאכל לפני הבדלה ויש חסרון בהבדלה, לכן חייב לחזור ולהתפלל בשביל לעשות הבדלה דוקא בתפילה לעשות הבדלה בשלימות, ולפי"ז ה"ה כאן חייב לחזור לברכת השנים בשביל לשאול גשם בשלימות בברכת השנים, ונראה דיתכן שהגרש"א והגר"ש"א נקטו שגם בהבדלה אינו חייב לחזור ולהתפלל פעם שלישית, דסגי בזה שחזר והתפלל פעם שנית, וכיון שלא אכל לפני הבדלה פעם שנית, אינו חייב להתפלל שמ"ע פעם שלישית.

¹⁴ עיין בספר אשי ישראל (פרק כג ס"ק קעז) שכתב בשם מרן הגר"ח"ק שליט"א שיחזור לברכת ולירושלים עירך כיון שלפי ההלכה לא היה צריך לחזור לברכת השנים, א"כ נחשב שחזר בטעות והרי הוא עומד בברכת ולירושלים עירך, אכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שחייב להמשיך תקע בשופר, דכיון שעיקר החיוב לשאול גשם בברכת השנים, כיון שחזר לברכת השנים הרי הוא עוקר את עצמו וחזר לברכת השנים, וחייב להמשיך כסדר הברכות, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א.

ועיין בשערי תשובה (סימן קיד, ג) שכתב בשם שו"ת מכתב לדוד (או"ח סימן ג) שאם לא אמר על הנסים בחנוכה או פורים וסיים תפלתו, טעה והתחיל להתפלל שמ"ע פעם שנית, באמצע התפילה נזכר שאין חיוב להתפלל שנית, שיפסיק באמצע הברכה, ביאור הדברים משום דהוי ברכה לבטלה, ויש שכתבו להביא ראיה מדברי השערי תשובה שאם חזר בטעות למברך השנים, ואח"כ נודע לו שטעה חייב לחזור לברכת ולירושלים, ונראה שיש לדחות שדוקא לגבי על הנסים כיון שלא מעכב כלל בתפילה, לכן אם התפלל שנית ונודע לו שטעה חייב להפסיק אפילו באמצע ברכה, משא"כ לגבי הזכרת ותן טל ומטר, כיון שהיא הזכרה שמעכת, וכיון שעיקר החיוב לשאול גשם בברכת השנים, לכן עד כמה שחזר לברכת השנים, הרי הוא עקר את עצמו ממקום שעומד ועבר לברכת השנים.

¹⁵ יש להסתפק בצירור זה שאמר את כל ברכת השנים לפני רצה, האם נחשב שעקר משומע תפילה, וחייב להמשיך את ברכת תקע בשופר, או כיון שיכול לשאול גשם לפני רצה, א"כ מה שאמר את כל ברכת השנים נחשב כאילו שאל גשם, ועיין בספר חישוקי חמד (יומא דף נה, א) שכתב בשם מרן הגר"ש"א שימשיך ברצה, כיון דמה שאמר את כל ברכת השנים, נחשב כאילו שאל גשם בתור הזכרה מורחבת, אכן בספר פניני תפילה (עמוד קנח) כתב בשם מרן הגר"ש"א דנחשב שעקר מברכת שומע תפילה וחייב להמשיך תקע בשופר, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דכיון שאמר את כל נוסח ברכת השנים וחתם מברך השנים, הרי הוא עוקר את עצמו מברכת שומע תפילה וחייב להמשיך תקע בשופר כסדר כל הברכות, אבל אם היה אומר את כל נוסח ברכת השנים ולא היה חותם, היה יכול ממשיך ברצה עכ"ד.

יט. יחיד שטעה ולא שאל גשם ונזכר אחרי שסיים את כל תפילת לחש, יכול לשמוע את כל חזרת הש"צ ולצאת ידי חובה, ודוקא אם יכול לשמוע היטב כל מילה¹⁶.

ש"צ שטעה

כ. שליח ציבור שטעה בחזרת הש"צ, ולא אמר "ותן טל ומטר", חייב לחזור כמו כל יחיד שטעה. אם סיים את כל החזרה ואח"כ התברר שטעה, חייב לחזור ולומר את כל חזרת הש"צ מתחילתה פעם שנית, ויאמר קדושה פעם שנית¹⁷.

כא. שליח ציבור שטעה בתפילת לחש של שחרית או מנחה, ולא שאל טל ומטר, אם נזכר בשומע תפילה, יאמר בשומע תפילה. אם נזכר אחרי שהתחיל רצה, מעיקר הדין חייב לחזור לברך עלינו, אולם באופן שאם יחזור לברך עלינו יהיה טירחא לציבור, שיצטרכו להמתין לש"צ עד שיסיים את תפילת לחש, אם נזכר אחרי רצה, מיד שנזכר יפסיק באמצע את תפילת יח, ולא יסיים את תפילת לחש, ויצא ידי חובת תפילה, בחזרה שאומר בקול רם¹⁸.

¹⁶ עיין שו"ע (סימן קכד, י) שאם לא אמר יעלה ויבא בתפילה יכול לשמוע חזרת הש"צ ולצאת ידי חובה, ומקור דין זה מתוס' בברכות דף כט ב, ועיין רשב"א (ברכות דף כט, א) שפסק דין זה גם לגבי שאילת גשמים, שאם לא אמר ותן טל ומטר ונזכר אחרי התפילה, יכול לצאת ידי חובה מתפילת הש"צ, ואינו חייב להתפלל בעצמו, וכן כתב הריטב"א (תענית דף ג, ב), וכן פסק ברכי יוסף (סימן קכד סק"י) והביא שכן מבואר ברשב"א בברכות, ונראה שמוכח מדברי הרשב"א דלא כדברי הגר"ח, דמוכח דשאלת טל ומטר הוי רק הזכרה בעלמא, דאם נאמר דנחשב שלא התפלל, היה חייב לחזור ולהתפלל בעצמו.

¹⁷ עיין בית יוסף סו"ס קכו דשליח ציבור שטעה בחזרה ולא שאל מטר חייב לחזור ולהתפלל, וכן פסק משנ"ב סימן קכו יג דאם לא אמר ותן טל ומטר חייב לחזור, ועיין שערי תשובה סימן תקפב סק"א דש"צ שחוזר חייב לומר קדושה פעם שנית.

¹⁸ עיין שו"ע (סימן קכו, ד) דש"צ שטעה בתפילת לחש אינו חוזר משום טורח ציבור, ועיין משנ"ב סק"ז דאירי שנזכר באמצע שעומד בתפילת לחש, ועיין בתהילה לדוד סק"ד שכתב שיעצור ויפסיק באמצע תפילת לחש ולא יסיים את התפילה, ויש לתמוה על דין זה איך נאמר לש"צ שיעצור באמצע תפילת שמ"ע, דנמצא שכל ברכותיו למפרע היו לבטלה. אכן עיין מג"א סימן תקצג שיחיד שיודע לומר רק ברכה אחת יאמר את הברכה שיודע כיון שברכות לא מעכבות, ועיין משנ"ב (סימן תקצג ב) שכתב שגם לפי מג"א לא יוצא בזה מדין תפילה אלא הוי רק רחמי בעלמא, ולפי"ז יש לומר דש"צ שטעה בתפילת לחש, מפסיק באמצע התפילה, והברכות שאמר יוצא בהם בתורת רחמי בעלמא, ויוצא ידי חובה מדין תפילה בחזרת הש"צ שמתפלל תפילה שלימה.

וראיתי בספר פסקי תשובות שכתב שכל דברי התהילה לדוד רק לפי הצד שתפילה בלי הזכרה לא הוי תפילה כלל, ולכן לא יסיים את תפילתו, אבל אם נאמר דנחשב תפילה, יכול לסיים את תפילתו בלי ההזכרה, וכן פסק למעשה שיסיים את תפילת לחש, ונראה לענ"ד שדברי התהילה לדוד א"ש גם לפי הצד שתפילת לחש בלי הזכרה נחשב תפילה, מ"מ כיון שעל פי דין חייב לומר הזכרה, וכיון שאם יתקן יהיה טירחא לציבור, לכן יפסיק באמצע שמ"ע, דאחרי שיודע שטעה, אין ראוי לגמור את השמ"ע באופן מקולקל שחייב לחזור עליו שנית.

פרק ב

מסופק

א. המסופק האם אמר "ותן טל ומטר", כל שלושים יום, יש חזקה שלא אמר. לפי מנהג הספרדים שמשנים לגמרי את נוסח הברכה, אם מסופק האם אמר "ברך עלינו" או שאמר "ברכנו", כל שלושים יום יש חזקה שאמר "ברכנו". אבל אם יודע ברור שהתחיל לומר "ברך עלינו", אלא שמסופק האם אמר "ותן טל ומטר", אינו חוזר.¹⁹

ב. אם עבר ל יום ומסופק האם שאל מטר, אינו חייב לחזור, כיון שאין חזקה שלא שאל מטר, ולכן מיום ז כסליו ואילך, אם מסופק האם שאל מטר אינו חייב לחזור, ואפילו אם טעה כמה פעמים באמצע השלושים יום, אחרי שלושים יום אם מסופק לא יחזור.²⁰

¹⁹ כתב בית דוד סימן מז ז"ל, "אם נסתפק בשאלה אם אמר ברך עלינו או ברכנו, והוא בתוך שלושים, כתב הרב שיירי כנסת הגדולה (סימן קיד הגהות טור אות ב) דאין צריך לחזור, דבהזכרה שאין השינוי אלא בשתיים ובשלוש תיבות, צריך שלושים יום, אבל בשאלה שנוסח הברכה משונה בהרבה תיבות לפי מנהגנו, בבציר מהכי סגי, אמנם לבני אשכנז שאין משנין נוסח הברכה, צריך גם כן שלושים יום בשאלה כמו בהזכרה ע"כ תורף דבריו, ולענין הלכה נראה דצריך לחזור בשאלה כמו בהזכרה, אע"ג דלא כתבוהו הפוסקים עכ"ל, מבואר מדברי בית דוד שגם לפי מנהג הספרדים שמשנים לגמרי את נוסח הברכה בחורף מבקין, מ"מ אם מסופק כל שלושים יום יש חזקה שאמר ברכנו, ועיין מחזיק ברכה (סימן קיז ג) וכן בקשר גודל (סימן טז, ז) שפסק כמו בית דוד, וכן פסק כף החיים (סימן קיז, לב).

ועיין משנ"ב (סימן תקפא, ד) שפסק לגבי המלך הקדוש שבר"ה ויום כיפור אם מסופק האם אמר המלך הקדוש אין חזקה שלא אמר, כיון דהוי נוסח שונה לגמרי, ויש לדון לפי"ז גם לספרדים שאומרים נוסח שונה לגמרי נאמר שאין חזקה. ונראה דכל מה שכתבו הבית דוד ומחזיק ברכה שאם מסופק חייב לחזור, דוקא באופן שמסופק האם אמר "ברך עלינו", או שאמר "ברכנו", אבל אם יודע ברור שהתחיל לומר "ברך עלינו", אלא שמסופק האם אמר "ותן טל ומטר לברכה", אינו חייב לחזור, דמסתמא כיון שהתחיל לומר את נוסח ברכ עלינו סיים את כל הנוסח ואמר ותן טל ומטר לברכה. שו"ר דכתב דין זה בהליכות שלמה (תפילה עמוד קח) שהמתפלל בנוסח הספרדים, אם יודע שהתחיל לומר את המילים "ברך עלינו", ומסופק האם אמר ותן טל ומטר, אינו חוזר.

²⁰ כתב מקור חיים סימן קיד ז"ל, "נראה לי דדוקא אם לא שכח בכל ל יום, משא"כ אם שכח חוזר ומונה ל יום, דרצופין בעינן עכ"ל, מבואר מדברי מקור חיים שאם טעה באמצע ל יום צריך למנות ל יום חדשים, וכן כתב במחצית השקל (סו"ס קיד) ז"ל, "ומיהו אם טעה בתוך הלמ"ד יום והתפלל כמנהגו עד עתה, כגון בימות החורף אחר שמיני עצרת, טעה תוך למ"ד והתפלל תפלה אחת או שתיים ולא הזכיר משיב הרוח כו', נסתפקתי אם י"ל דהימים הראשונים יפלו וצריך למ"ד יום חדשים, דע"י טעותו סתר הרגל ימים הראשונים, דהא מדמי לה לשור המועד, ובמועד אם נגח יום א' וביום שאחריו [לא] נגח, ועוד נגח פעם אחת ביום שאחריו, אף על פי כן אינו מועד, דנגיחה ראשונה אינה מצטרפים כיון דבנתיים ראה שוורים ולא נגח, ועיין בבא קמא (דף ל"ז, א), והוא הדין הכא, ויש לחלק עכ"ל, ועיין בפתחי תשובה שכתב שאם טעה באמצע ל יום, ישלים את היום שטעה אבל לא סותר את הימים שאמר לפני שטעה.

ועיין בכף החיים (סימן קיד נב) שפסק שלא הפסיד את החזקה, ונראה מדברי כף החיים שאין חילוק האם טעה בתוך ל יום, או שטעה אחרי ל יום, ונראה שאם טעה באמצע ל יום, מסתבר שלא הפסיד, כיון שכל ל יום יש חזקה שיאמר בטעות, ורק אחרי ל יום יוצא מהחזקה הראשונה, משא"כ באופן שחזר וטעה אחרי

ג. אדם שמרגיש שמוחו התרגל לומר את הנוסח הנכון של "ותן טל ומטר", או "ברך עלינו", בפחות משלושים יום, כגון שמרגיש שהתרגל אחרי עשרים יום, אם אירע אח"כ שמסופק האם טעה בתפילה מסוימת, יש להקל שלא יחזור ויתפלל²¹.

ד. יש אפשרות איך אדם יבדוק את עצמו לדעת שמוחו התרגל לומר את הנוסח הנכון של ההזכרה בפחות מל' יום, כגון שלא היה מרוכז והסיח דעת בתפילה, ואמר במצב של חוסר ריכוז "ותן טל ומטר", או שאמר "ברך עלינו", ואח"כ מיד חזר להתרכז ותפס את עצמו שאמר מתוך מצב של אי ריכוז, "ותן טל ומטר", או שאמר "ברך עלינו", הרי זה ראייה שמוחו התרגל לומר את הנוסח הנכון (בית דוד סימן מח)²².

ה. דין זה מצוי מאוד לפי מנהג הספרדים שאומרים בחורף "ברך עלינו", ויש הרבה אנשים שמרגישים שהתרגלו לומר "ברך עלינו" גם פחות משלושים יום, לכן אדם שבדק את עצמו וראה שהתרגל לומר "ברך עלינו", אפילו במצב של חוסר ריכוז, לפני שעבר שלושים יום, אם אירע אח"כ שהתפלל בלי ריכוז ומסופק האם אמר "ברכנו" או שאמר "ברך עלינו", לא חייב לחזור להתפלל.

שנשלמו הל' יום, יש מקום לומר שהפסיד את הל' יום, ועיין בספר פניני תפילה (עמוד קנה) שכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל שאפילו אם טעה כמה פעמים באמצע ל יום, אחרי שעבר ל יום לא יחזור.

²¹ כתב בספר בית דוד (סימן מח) ז"ל, "עוד יש להסתפק אם הבחין בעצמו שכבר הוחזק תוך שלושים, כגון שראה בעצמו שאמר הברכה **שלא במתכוין** אם ידון כמוחזק, וכן להיפך, אם הכיר בעצמו שאחר שלושים לא הוחזק עדיין, כגון שראה שנזרקה ברכה מפיו בהזכרה **שלא במתכוין**, אם יהיה נידון זה כבתוך שלושים" עכ"ל, ועיין מחזיק ברכה (סימן קיז, ה) שהביא את ספק הבית דוד.

והנה מצינו ג' שיטות בפוסקים. בעיקרי הדט (סימן ה אות נב) פסק שאם מרגיש בעצמו שהתרגל פחות מל' יום אינו צריך לחזור, דשיעור ל' יום נאמר רק לאדם בינוני שבדרך כלל מתרגל בל' יום. ועיין בספר אהל יצחק (או"ח סימן א) וכן בפתח הדביר (סימן קיד סק"ו) שפסקו דמי שמבחין בעצמו שהתרגל בתוך ל' יום, אם מסופק חייב לחזור, שדין ל יום נאמר לעיכובא, ועיין בספר בית עובד שפסק שישמע חזרת הש"צ משליח ציבור ואם מתפלל ביחידות יתפלל בנדבה ויתנה, ועיין בכף החיים (סימן קיד, נב) שהביא את מחלוקת הפוסקים ולא הכריע.

ועיין בספר דעת נוטה (תפילה עמוד שיא) שפסק הגר"ח ק שאם יודע שהתרגל לא יחזור מספק, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שיש להקל דאינו חייב לחזור מספק. ונראה בביאור הדברים דכל החיוב לחזור כיון שיש חזקה שאמר כמו שהיה רגיל, אבל אם יודע שהתרגל לומר נכון בתוך ל' יום, נעשה עכ"פ ספק שקול ולכן מספק אינו חוזר.

²² נראה שאדם שהקפיד להתפלל במשך עשרים יום כל תפילה מתוך ריכוז, כגון שהתפלל מתוך סידור ומחזיק אצבע בסידור, וכיון שמתפלל מתוך ריכוז אמר תמיד את הנוסח הנכון, דהיינו שאומר בקיץ מוריד הטל, ותן ברכה, ברכנו, לא נעשה מוחזק לומר נכון, ולכן אם אירע שהתפלל אח"כ תפילה אחת בלי ריכוז ומסופק האם אמר מוריד הטל, או מוריד הגשם, חייב לחזור מספק, כיון שיש חזקה שאמר כמו שהיה רגיל כל החורף, ואפילו שבמשך עשרים יום אמר נכון בלי טעות, כיון שאמר מתוך ריכוז ואין ראייה שגם בלי ריכוז יאמר נכון, ולכן רק באופן שהתפלל בלי כונה ובכל אופן אמר את הנוסח הנכון, הרי זה ראייה שנעשה מוחזק לומר את הנוסח הנכון.

אמירת צ' פעמים

ו. אם שאל גשם צ פעמים, אם אח"כ יהיה מסופק האם שאל גשם אינו חייב לחזור מספק, לפי מנהג אשכנזים, צריך לומר תשעים פעמים "ואת כל מיני תבואתה לטובה, ותן טל ומטר לברכה על כל פני האדמה", (משנ"ב סימן קיד מ). לפי מנהג הספרדים שאומרים נוסח ברכה שונה לגמרי, יאמר צ פעמים, "רופא חולי עמו ישראל, ברך עלינו"²³.

ז. סיים לומר תשעים פעם ואח"כ התפלל ולא היה מרוכז והבחין שטעה פעם אחת ואמר "ותן ברכה", או שטעה ואמר "ברכנו", לא איבד את חזקתו, ואם יהיה מסופק בתפילות הבאות לא חייב לחזור, אבל אם טעה כמה פעמים, אם אח"כ מסופק חייב לחזור²⁴.

²³ עיין כף החיים (סימן קיד, ס) שכתב שלפי מנהג הספרדים צריך לומר צ' פעמים, "חולי עמו ישראל, ברך עלינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה ותן טל ומטר לברכה", אבל אם יאמר צ' פעמים ותן טל ומטר לברכה לא מועיל, כיון שכאשר יסיים חולי עמו ישראל יתחיל לומר ברכנו עכ"ד.

אכן העירו שמספיק לומר "חולי עמו ישראל, ברך עלינו", דכיון שהתרגל אחרי סיום ברכת רפאינו להתחיל ברך עלינו, מימלא יש חזקה שהתחיל לומר ברך עלינו, וכיון שהתחיל לומר ברך עלינו סיים את כל המשך נוסח הברכה ואמר ותן טל ומטר לברכה, וכן פסק בקיצור שו"ע לרבי ברוך טולידנו זצ"ל (עמוד קג) שמספיק לומר צ פעמים, "רופא חולי עמו ישראל, ברך עלינו", וכן שמעתי מהג"ר יעקב בן נאים שליט"א, ר"י נחלת משה, שמורה למעשה לומר צ פעמים "חולי עמו ישראל, ברך עלינו", דלא כמו כף החיים.

²⁴ עיין בבית דוד סימן מז שהסתפק אם טעה האם איבד את חזקתו, ועיין בבית עובד שפסק שאם אמר נכון ל יום ואח"כ טעה, התברר שלא עזר כל מה שאמר ל יום, ומכאן ואילך אם מסופק חייב לחזור, עד שיעברו עוד ל יום מיום הטעות, ועיין כף החיים (סימן קיד אות נב) שחולק על הבית עובד ופסק שלא איבד את חזקתו, ועיין עיקרי הדט (סימן ה אות נב).

ועיין באשל אברהם (בוטאטש סימן קיד) שכתב ז"ל, "וגם אודות אמר צ' פעמים רצופים כן הוא, גם אם אחר כך הרגיש טעות, מכל מקום כבר ההלכה קבועה בשו"ע הק' שבכך סמיכה על סירכא דלישנא. ואולי מכל מקום אם הרגיש בג' פעמים רצופים שלשונו בטעות, יש לומר שאין מועיל צ' פעמים רצופים, ואולי גם אחר ל' יום יש חשש בכך" עכ"ל, מבואר מדברי אשל אברהם שאם טעה פעם אחת לא איבד חזקתו, אבל אם טעה ג פעמים איבד את חזקתו.

איתא בירושלמי (תענית פ"א ה"א) "א"ר יוחנן כל ל' יום חזקה מה שהוא למוד הזכיר, מיכן והילך מה שצורך יזכיר", מבואר מדברי הירושלמי שאם עבר ל יום אינו חוזר כיון שיש חזקה שאמר נכון, ושאל מרן הגריש"א איך יתכן שבמנחה ביום השלושים, אם מסופק חייב לחזור, כיון שכל ל' יום יש חזקה שטעה, ואילו בתפילת ערבית ביום שלושים ואחד, אם מסופק אינו חוזר כיון שיש חזקה שאמר נכון, ואיך יתכן שבתוך רגע מתהפך שודאי הזכיר כהוגן (ועיין בספר פניני תפילה עמוד קנב שכתב שאלה זו).

ונראה ליישב יש לחקור האם לאחר ל' יום יש חזקה שאמר נכון, או שכל שלושים יום יש חזקה שיאמר טעות כמו שהיה רגיל לומר בכל ימי הקיץ, ואחרי שעבר שלושים יום אין חזקה שודאי יאמר נכון, אלא יש ספק שקול האם יאמר נכון או לא, וכיון שיש ספק שקול לא חייב לחזור, ורק באופן שיש חזקה שודאי טעה חייב לחזור, ונראה לומר כמו צד ב שאחרי ל' יום נהיה ספק שקול, ולכן אינו חוזר.

ונראה דה"ה אחרי שאמר צ פעמים, אין חזקה שמכאן ואילך ודאי יאמר נכון, אלא יצא מהחזקה הראשונה שודאי יטעה, ומכאן ואילך יש ספק שקול האם יאמר נכון או לא. ולפי"ז נראה שאם אמר צ פעמים, או שעבר

לומר בשבת צ פעמים

ח. ביום טוב א של פסח שמתחילים לומר "מוריד הטל", מותר לומר צ פעמים, "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל", וכן ביום טוב של שמחת תורה מותר לומר צ פעמים, "מחיה מתים אתה רב להושיע, משיב הרוח ומוריד הגשם", ואין בזה איסור הכנה, כיון שמקבל תועלת מיד באותו יום.

ט. יש להסתפק אחרי ז חשון האם מותר לומר בשבת צ פעמים את שאלת גשמים, כיון שאסור להכין משבת ליום חול, וראה בהערה²⁵.

ל יום, ואח"כ ראה פעם אחת שטעה, אם בתפילה אחרת מסופק האם אמר נכון, אינו חייב לחזור, דנהי שראה ברור פעם אחת שטעה, אין חזקה שטעה גם בתפילה הבאה, משום שאחרי שעבר ל יום, או אחרי שאמר צ פעמים, אין חזקה שיאמר נכון, אלא יש ספק שקול, ולכן עדיין יתכן מצב שימשיך לטעות, ואין ראייה שיטעה גם בתפילה הבאה, ונחשב שיש ספק שקול ולכן אינו חוזר.

ולפי"ז מבואר היטב דברי אשל אברהם, שאם טעה ג פעמים, אם אח"כ מסופק חייב לחזור, ונראה ביאור הדברים שאם טעה ג פעמים יש חזקה שאומר לא נכון, א"כ מאן ואילך אם מסופק אין ספק שקול ולכן חייב לחזור. ונראה שהבית עובד נקט שלאחר ל יום יש חזקה שודאי יאמר נכון, ולכן פסק שאם רואה שטעה חייב לחזור, דכיון שרואה שטעה מוכח שאין חזקה שיאמר נכון, אכן למעשה נראה שלא יחזור, משום שאין צריך חזקה שיאמר נכון אלא כיון שיש ספק שקול אינו חוזר.

וראיתי בספר פניני תפילה בהערה שכתב שאי אפשר לומר שאחרי ל יום יש ספק האם אמר נכון או לא, ומספק אינו חוזר, דאם נאמר דהוי ספק יהיה חייב לחזור ולהתפלל, כמבואר בשו"ע (סימן קז, א) דהמסופק האם התפלל, חוזר ומתפלל בתנאי של נדבה, משום דהלואי שיתפלל אדם כל היום כולו, ולכן בהכרח שאחרי שעבר ל יום יש חזקה שודאי אמר נכון עכ"ד.

ונראה לומר שאחרי ל' יום יש ספק האם אמר נכון או לא, ואפ"ה אינו חייב לחזור ולהתפלל, משום שרק באופן שמסופק לגמרי האם התפלל, חייב לחזור ולהתפלל, אבל באופן שמסופק האם אמר הזכרה אינו חייב לחזור ולהתפלל, וכן מוכח מדברי משנ"ב (סימן קיד, לז) שאם מסופק האם שאל מטר וכבר עבר ל יום אבל לא אמר צ פעמים, יש מחלוקת בפוסקים האם חייב לחזור ולמעשה לא יחזור משום ספק ברכות להקל עכ"ד, ולכאורה קשה מדוע אינו חייב להתפלל כמבואר בשו"ע (סימן קז, א), אלא בהכרח שבאופן שמסופק האם חיסר הזכרה אינו חייב לחזור ולהתפלל.

כתב בן איש חי (בשלח אות טו) ז"ל, "ואם נזדמן דאחר שלושים יום טעה וברור לו שטעה פעם או פעמים וחזר התפלה ואח"כ נזדמן בפעם אחרת שנסתפק, כתבתי בסה"ק מקבציאל כיון דכבר הוחזק שלושים יום שלא טעה בהם, אף על גב דאחר שלושים יום טעה, לא איבד החזקה, וכל היכא דנסתפק אמרינן שהזכיר כהוגן כאשר הורגל באותם השלושים יום, מיהו אם לא הוחזק שלושים יום שהזכיר כהוגן, אלא ברור לו שטעה בתוך השלושים יום, אין לזה חזקה שלשים, וכל שהוא מסתפק ה"ז חוזר, ואם התפלל שלושים ולא נזדמן לו בהם שטעה בברור אלא נזדמן שנסתפק ולכך חזר בשביל הספק, פסקתי דאם אחר השלושים חזר ונסתפק הרי זה חוזר להתפלל, ויתנה בדעתו קודם דאם לא טעה תהיה תפלתו בתורת נדבה, ואם טעה תהיה בתורת חובה" עכ"ל.

²⁵ יש לדון האם מותר לומר בשבת ויו"ט צ פעמים ותן טל ומטר, או שאסור משום הכנה, ועיין בטור סימן קיד שכתב ז"ל, "והר"ם מרוטנבורק היה רגיל לומר בשמיני עצרת, ברכת אתה גבור תשעים פעמים עד משיב הרוח ומוריד הגשם" עכ"ל, מבואר להדיא שמותר לומר ביו"ט צ פעמים משיב הרוח ומוריד הגשם, אכן יש מקום לומר שדוקא משיב הרוח ומוריד הגשם מותר לומר, כיון שמקבל תועלת מיד ביו"ט, שלא יטעה במוסף

ומנחה שמתפלל ביו"ט, משא"כ לומר ברך עלינו, או לומר ותן טל ומטר, כיון שלא מקבל תועלת בשבת ויר"ט, נמצא שמכין משבת ליום חול. ויש לדון האם יש איסור הכנה לצורך מצוה, ועיין משנ"ב (סימן תרסז, ה) שאסור לגלול את הספר תורה משבת ליר"ט, משום איסור הכנה, ומוכח שאסור להכין לצורך מצוה של קריאת התורה.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמותר לומר בשבת צ פעמים ותן טל ומטר לברכה, ואין בזה איסור הכנה, דאיסור הכנה נאמר רק באופן שמכין דבר בשבת בשביל להשתמש בו ביום חול, כגון שאסור להביא יין מיום טוב לחבירו, שאסור להכין את היין ביום טוב בשביל להשתמש ביין במוצאי יום טוב, אבל מה שאומר צ פעמים, לא משתמש בזה ביום חול, אלא הרי"ז יגרום שלא יהיה חזקה שיטעה, אבל לא מכין דבר חיובי שמשתמש בו ביום חול עכ"ד. ונראה להוסיף בביאור הדברים שאמירת צ פעמים ותן טל ומטר גורם שינוי במוח האדם והשינוי נגמר מיד בשבת, ולכן אפילו שלא מקבל תועלת בשבת, מ"מ יש מקום לומר דלא נחשב הכנה, כיון שהשינוי נקבע כבר בשבת. וכן פסק באורחות שבת (ח"ב עמוד תיט) שמותר לומר בשבת צ פעמים ותן טל ומטר לברכה.

אכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שמותר לומר בשבת ויר"ט צ פעמים מוריד הטל, או משיב הרוח ומוריד הגשם, כיון שמקבל תועלת מיד בשבת, שלא יטעה בתפילות שבת, אבל אסור לומר בשבת "ותן טל ומטר", כיון שלא מקבל תועלת בשבת, נמצא שמכין בשבת ליום חול, והוי הכנה הניכרת, דהיינו שמוכח מתוך דיבורו שמכין ליום חול עכ"ד. וכן פסק בשו"ת קנה בושם (ח"ב סימן י) שאסור לומר בשבת ותן טל ומטר משום איסור הכנה.

פרק ג

טעויות בשבת ור"ח

א. טעה במנחה של יום שישי אמר "ותן ברכה", או שאמר "ברכנו", אם נזכר בליל שבת לא יתפלל תשלומי מנחה, כיון שבתפילת ליל שבת לא מזכיר "ותן טל ומטר" ולא יתקן את החסרון, מ"מ לכתחילה ראוי שישמע מש"צ את ברכת מעין שבע ויתכוין לצאת ידי חובה, אם לא שמע ברכת מעין שבע, לא יחזור להתפלל²⁶.

²⁶ עיין ישועות יעקב (סימן קיז, ג) שפסק שלא יתפלל תשלומין בליל שבת, כיון שלא ישאל גשם בליל שבת נמצא שלא מרויח בתשלומין, ועיין בספר תורת חיים (סימן קיז, ח) וכן בכף החיים (סימן קיז, ג), ועיין בכתבי הגר"ח מבריסק שפסק שחייב לחזור, דכיון שלא אמר טל ומטר הוי כאילו לא התפלל, כיון דשאלת טל ומטר אינה הזכרה, אלא היא חלק מנוסח הברכה, וכיון דשינה את מטבע התפילה, חייב להתפלל תשלומין, ועיין בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן נד) שפסק דהוי רק הזכרה ולכן לא יחזור ויתפלל בליל שבת, וכן פסק הגרשז"א בהליכות שלמה (תפילה פ"א אורחות הלכה הערה 82) שלא יחזור.

ועיין שו"ע (סימן קח, יא) שאם לא אמר יעלה ויבא במנחה של ר"ח, יתפלל בלילה תשלומי מנחה ויעשה תנאי שאם לא חייב מתפלל לשם נדבה, וביאור הדברים שנחלקו האם באופן שלא אמר יעלה ויבא כאילו לא התפלל כלל, או שהתפלל אלא שחסר הזכרה, ומבואר בשו"ע דהוי ספק ולכן יתפלל ויעשה תנאי לשם נדבה, אבל בליל שבת אי אפשר להתפלל לשם נדבה, ולכן לא יתפלל.

ועיין שו"ע (סימן רסח, יג) שאם טעה בליל שבת והתפלל תפילת חול יח ברכות ולא הזכיר של שבת, או שלא התפלל כלל, אם שמע מש"צ ברכה מעין שבע מראש ועד סוף יצא, ולפי"ז נראה שאם טעה במנחה של יום שישי ולא שאל גשם ונזכר בליל שבת, יתפלל שמ"ע של לחש, וגם יתכוין לצאת ידי חובה בברכת מעין שבע לשם תפילת תשלומי מנחה, ויצא ידי חובה במעין שבע, ויעשה תנאי שאם חייב להתפלל תשלומין מתכוין לצאת ידי חובה, ושמעתי שכך נהג אברך אחד שטעה ולא שאל גשם במנחה של יום שישי ונזכר בליל שבת והיה ש"צ בליל שבת, בשביל שיאמר תפילת מעין שבע והתכוין לצאת במעין שבע לשם תשלומי מנחה, אבל באמת אין צריך להיות ש"צ, אלא יתכוין לשמוע מהש"צ מילה במילה את כל ברכת מעין שבע.

כתב פמ"ג (סימן ככו משב"ז סק"א ז"ל, "יחיד או ש"ץ שלא התפלל מנחה כלל שמתפלל ערבית שתיים בשבת, השניה חמור מראשונה, דבראשונה אם לא הזכיר שבת סומך על ברכה מעין שבע כבסימן רס"ח הואיל ורשות, ושניה לתשלומין חובה ממנחה אין עולה לו ברכה מעין שבע לזה" עכ"ל, מבואר מדברי פמ"ג שאי אפשר לצאת במעין שבע לשם תשלומי מנחה כיון שתשלומי מנחה הם חובה. אכן עיין בשו"ת מהר"ל (סימן קלה) שחולק על הפמ"ג וכתב שאם לא התפלל מנחה ביום שישי, יכול לצאת בברכת מעין שבע בשביל תשלומי מנחה, ועיין בתהילה לדוד סימן קח שחולק על הפמ"ג וכתב שתשלומי מנחה הם גם רשות, ולפי"ז אפשר לצאת מהש"צ בברכת מעין שבע בשביל תשלומי מנחה.

ונראה לומר עוד שבציור זה גם לפי הפמ"ג יכול לצאת מהש"צ בברכת מעין שבע בשביל תשלומי מנחה, כיון שהתפלל מנחה ביום שישי אלא רק שחסר לו הזכרה, והלא ביום שישי היה יכול לשמוע חזרת הש"צ ולצאת ידי חובה, כמבואר בשו"ע (סימן קכד, י), ולכן גם בליל שבת יכול לצאת את חיוב תשלומי מנחה בברכת מעין שבע, אפילו לפי הצד שתשלומי מנחה הם חובה, וכל החידוש המיוחד שאפשר לצאת בתפילת מעין שבע בגלל שתפילת ערבית רשות, רק בציור שלא התפלל כלל בליל שבת, אבל בציור שהתפלל ערבית בליל שבת וחסר הזכרה יכול לצאת במעין שבע, וכן משמע מדברי ביאור הגר"א סימן רסח.

ב. טעה בתפילת שבת התחיל "אתה חונן" ומיד נזכר, חייב לסיים את הברכה של חול שהתחיל, או אם טעה ואמר כמה ברכות של חול ואח"כ נזכר שטעה, חייב לסיים את הברכה שעומד בה, ואח"כ יאמר את הברכה של שבת (שו"ע סימן רסח, ב). אם התחיל "אתה חונן" טעה והפסיק מיד ועבר לומר ברכה רביעית של שבת, וחתם מקדש השבת ועומד לפני רצה, לא יחזור לסיים את ברכת אתה חונן, אפילו שהתחיל לומר את ברכת אתה חונן²⁷.

²⁷ איתא בגמ' (ברכות דף כא, א) הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת מהו שיגמרו, ואמר לן גומרין כל אותה ברכה, הכי השתא התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת, אבל הכא הא צלי ליה, וכן פסק שו"ע (סימן רסח, ב). יש לדון אם התחיל לומר ברכה של חול והפסיק באמצע ועבר לומר ברכה של שבת, האם חייב לחזור ולסיים את הברכה של חול שהתחיל לומר.

כתב בספר מאמר מרדכי (סימן רסח, ב) ז"ל, "יש לדקדק אם לא גמר הברכה של חול כמו שהיה צריך מן הדין אלא כשנזכר באמצע ברכה הלך לו אצל שבת מה דינו, דיש פנים לומר שחייב לחזור ולהתפלל ולומר עד הברכה של חול שהתחיל בה ולגמרה ולילך אח"כ אצל שבת, דמאחר דהא דמצרכין ליה לגמור אותה ברכה שנזכר בה הוי משום דבדין הוא דבעי וכו', וכיון שהתחיל צריך לגמרה לפי שנתחייב בה א"כ כחול שווייהו רבנן לענין ברכה שהתחיל בה ונתחייב בברכה זו כמו בחול כו', ומ"מ אם נזכר בעודו מתפלל שעשה שלא כדיון שהלך אצל שבת, נראה לי פשוט שצריך לחזור לתחלת ברכה של חול שהפסיק באמצע ויגמרה וילך אח"כ אצל שבת, דכל כי הא מלתא כדיעבד דמיא" עכ"ל, מבואר מדברי מאמר מרדכי שאם נזכר באמצע שמו"ע שהפסיק שלא כדיון באמצע ברכה של חול, חייב לחזור לברכה של חול שהפסיק ואח"כ יאמר ברכה של שבת.

כתב מחזיק ברכה (סימן רסח, ג) ז"ל, "מי שאמר תיבות אתה חונן ולא גמר הברכה רק תכף אמר ברכה אמצעית של שבת וכשגמר ברכת שבת נזכר שהדין הוא שכשאמר אתה חונן יגמור הברכה, יש מי שנסתפק אם יחזור לומר ברכת אתה חונן קודם שיאמר רצה, ויש מי שהביא ראיה ממ"ש בהלכות קטנות (ח"ב סימן צ"א) דאחד נמשך בתפלת שבת והתחיל אתה חונן עד ברכת השנים ואז נזכר שהיה שבת ונתן דעתו שהיה ימות החמה ושאל גשמים, ופסק הרב דיחזור עד שיאמר ברכת השנים כתקנה ואח"ך הולך לשל שבת עכ"ד, וה"ה הכא דמאחר שנתחייב לו ברכת אתה חונן מחוייב לאומרה במקום שנזכר אלו דברי החכם הנזכר.

ואני אומר דאין הנדון דומה לראיה, דכי אמרה הרב ז"ל, היינו כשנזכר קודם שהתחיל של שבת, אז דן הרב דכיון שנתחייב לאומרה צריך שיאמרנה כתקנה, וזה שטעה הו"ל כאלו לא אמרה ונזכר בזמנו, אבל אם לא נזכר עד שחזר ואמר ברכה של שבת, נראה דמודה הרב שלא יאמר אותה, וה"ה הכא בנדון זה שאמר ברכה של שבת, דודאי לא יחזור לומר ברכת אתה חונן קודם רצה, כיון שכבר אמר ברכה של שבת שתקנו במקום ברכות אמצעיות של חול" עכ"ל.

מבואר מדברי מחזיק ברכה שאם הפסיק באמצע הברכה של חול ועבר לומר ברכה של שבת, לא יחזור לסיים את הברכה של חול שהתחיל, אפילו שאמר ברכה של חול מקולקלת, דאיירי שעומד בקיץ ואמר ותן טל ומטר, ונראה שבא לחלוק על דברי מאמר מרדכי, ועיין בשערי תשובה, וכן כתב ערוך השולחן (סימן רסח, ח) ז"ל, "ואין ספק דכיון דחזר לשל שבת אף על פי שלא גמר התפלה עדיין א"צ לחזור לשל חול בשום פנים" עכ"ל, וכן פסק בתהילה לדוד (סימן רסח סק"ה) כמו מחזיק ברכה.

ונראה לבאר את מחלוקת הפוסקים דיש לחקור מדוע אם התחיל בשבת ברכה של חול חייב לסיים את הברכה, ונראה שאם נאמר שיסוד הדין שמסיים את הברכה, משום אין מעבירים על המצות, דכיון שהתחיל לומר ברכה לא יפסיק באמצע, (ומה שמבואר בגמ' שגברא בר חיובא הוא אלא שלא הטריחו משום כבוד שבת, הוי סיבה דכיון שמעיקר הדין שייך לומר ברכת חול בתפילה, לכן אם התחיל את הברכה לא יפסיק

טעה בקיץ ושאל גשם בשבת

ג. היה עומד בקיץ טעה והתפלל בשבת תפילת חול, סיים את ברכת מברך השנים, נזכר שטעה והיום שבת וגם נזכר שטעה ושאל גשם בברכת השנים, יש אומרים שיחזור ויאמר ברכת השנים מתוקנת ואח"כ ימשיך לומר ברכת רביעית של שבת (מחזיק ברכה סימן רסח סק"ג), ויש אומרים שלא יחזור לומר את ברכת השנים, אלא יעבור מיד לומר ברכה רביעית של שבת (חיי אדם כלל כח, ז; כף החיים סימן קיז, כז)²⁸.

משום אין מעבירין על המצות, משא"כ במוסף אם התחיל לומר ברכה מפסיק באמצע, דכיון דלא שייך כלל לומר במוסף ברכה של חול, לכן חייב להיות מעביר על המצות ולהפסיק באמצע ברכה, ולכן באופן שטעה שהפסיק לומר את הברכה של חול ועבר לומר ברכה של שבת, ראוי שלא יפסיק באמצע ברכה של שבת, דכיון שכבר אוחד בברכה של שבת, ראוי שלא יפסיק, אבל המאמר מרדכי נקט שאם התחיל לומר ברכה של חול, חל עליו חיוב גמור לסיים את הברכה, דכיון שבעצם שייך להתפלל תפילת חול בשבת, אלא רק שרבנן פטרו משום כבוד שבת, א"כ עד כמה שהתחיל לומר את הברכה של חול, חייב לסיים, ולכן סובר שאפילו אם עבר לומר ברכה של שבת, חייב לחזור לברכה שהתחיל ולסיימה.

והנה יש לדון בציוור שהתחיל לומר אתה חונן ועבר לומר ברכה של שבת ונזכר שטעה לפני שסיים את הברכה של שבת, האם חייב לחזור ולסיים את הברכה של חול שהתחיל, ויש מקום לדייק מדברי המחזיק ברכה שרק באופן שנזכר אחרי שסיים לומר את ברכה רביעית של שבת, פסק שלא יחזור לומר את הברכה של חול, משום שרבנן תקנו את הברכה רביעית של שבת שהיא עומדת במקום הברכות של חול, אבל אם נזכר באמצע ברכה רביעית, חייב לחזור לברכה של חול.

אכן עיין בתהילה לדוד (סימן רסח סק"ה) שכתב להדיא שגם אם נזכר לפני שסיים את ברכה רביעית, לא יחזור לברכה של חול, דכיון שאם יחזור לברכה של חול יצטרך להתחיל את הברכה מהתחלה, נחשב שלא התחיל ברכה של חול, ונראה שהתהילה לדוד נקט שיסוד החיוב לסיים את הברכה של חול שהתחיל משום אין מעבירין על המצות, ולכן באופן שכבר עבר לומר ברכה רביעית של שבת פסק שלא יחזור, אולם מדברי המחזיק ברכה נראה סברא אחרת, שדוקא באופן שנזכר אחרי שסיים את ברכה רביעית לא יחזור, משום דכיון שאמר את ברכה רביעית נחשב כאילו אמר את כל הברכות של חול אבל אם נזכר באמצע שאומר את ברכה רביעית, חייב לחזור ולסיים את הברכה של חול שהתחיל לומר.

דינים העולים: א. התחיל אתה חונן, הפסיק ואמר את כל ברכה רביעית, אחרי שסיים מקדש השבת, נזכר שטעה, לפי המחזיק ברכה לא יחזור לברכת אתה חונן, ולפי מאמר מרדכי חייב לחזור לאתה חונן, ולמעשה יש להורות שלא יחזור. ב. התחיל אתה חונן, הפסיק ועבר לומר ברכה רביעית של שבת, באמצע ברכה רביעית נזכר שטעה בהלכה, משמע מדברי מחזיק ברכה שבציוור זה חייב לחזור לברכה של חול שהתחיל, אכן בתהילה לדוד מבואר שגם בציוור זה לא יחזור לסיים את הברכה של חול שהתחיל.

²⁸ בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן צא) דן בציוור שעומד בקיץ וטעה בתפילת שבת והגיע עד ברכת השנים ושאל גשם, אחרי שסיים את ברכת השנים נזכר שטעה בב' דברים, שהיום שבת וגם ששאל גשם, ופסק שיחזור ויאמר ברכת השנים פעם שנית כדי לתקן שלא יאמר קללה בתפילת, ועיין בשערי תשובה (סימן רסח, ג) שהביא דבריו.

והנה מצינו ג' שיטות בפוסקים שנחלקו בדברי שו"ת הלכות קטנות. א. החכמת שלמה סימן קיז הביא את דברי הלכות קטנות וכתב שישתקע הדבר ולא יאמר, שלא יחזור על ברכת השנים, אלא יאמר ברכה של שבת, וכן פסק חיי אדם (כלל כח, ז) שאם סיים את ברכת השנים, לא יחזור לתקן את ברכת השנים, אלא יאמר ברכה רביעית של שבת, דכיון שאמר ברכת השנים מקולקלת, נחשב כאילו לא התחיל כלל לומר את ברכת

טעה בחורף ולא שאל גשם בשבת

ד. היה עומד בחורף טעה והתפלל בשבת תפילת חול, סיים את ברכת השנים ונזכר שהיום שבת, וגם נזכר שטעה ולא שאל גשם, יאמר מיד "ותן טל ומטר", ואח"כ יאמר ברכה רביעית של שבת. אם הגיע עד אמצע ברכת תקע בשופר, נזכר שטעה שהיום שבת, וגם נזכר שטעה ולא שאל גשם בברכת השנים, יחזור ויאמר ברכת השנים עם ותן טל ומטר, ויאמר ברכה רביעית של שבת, וג' ברכות אחרונות²⁹.

השנים, וכן פסקו תורת חיים (סופר; סימן קיז, ז) וכף החיים (סימן קיז, כז). ב. המחזיק ברכה (סימן רסח סק"ג) כתב שכל דברי הלכות קטנות דוקא אם נזכר שטעה מיד אחרי שסיים את ברכת השנים, אבל אם עבר לומר ברכה של שבת, לא יחזור לפני רצה לומר פעם שנית את ברכת השנים. ג. המאמר מרדכי (סימן רסח סק"ב) כתב דמשמע מדברי הלכות קטנות שאפילו אם אחרי ברכת השנים אמר ברכה רביעית של שבת וסיים את כל השמ"ע, חייב לחזור ולהתפלל שמ"ע פעם שנית ולומר עד ברכת השנים, כדי לומר ברכת השנים מתוקנת עכ"ד, ונראה שדברי מאמר מרדכי תמוהים, דאם חוזר ומתפלל יתפלל תפילת שבת רגילה, ומדוע צריך לומר שוב עד ברכת השנים.

הלכה למעשה: אם אחרי ברכת השנים אמר ברכה רביעית של שבת וסיים לגמרי להתפלל שמ"ע, לא יחזור להתפלל בשביל לומר ברכת השנים מתוקנת, אולם אם סיים את ברכת השנים ומיד נזכר שטעה ששאל גשם, מסתבר כמו המחזיק ברכה שצריך לחזור על ברכת השנים פעם שנית, לומר ברכת השנים מתוקנת, ומה שכתבו החיי אדם ותורת חיים דכיון שאמר ברכה מקולקלת נחשב כאילו לא אמר ברכת השנים, לכאורה אינו מובן הלא תחילת ברכת השנים לא היתה מקולקלת אלא המשך הברכה ששאל גשם, א"כ כיון שהתחיל את ברכת השנים חייב לסיימה ולכן מסתבר יותר שצריך לחזור ולומר את כל ברכת השנים פעם שנית.

²⁹ שאלה: טעה בתפילת שבת והתפלל תפילת חול והגיע עד אמצע תקע בשופר, ונזכר שלא שאל גשם בברכת השנים, נראה שיש ד' צדדים איך יתנהג. א. יחזור לברכת השנים כדי לשאול גשם. ב. לא יחזור לברכת השנים אלא יסיים את ברכת תקע בשופר ואח"כ יאמר ברכה רביעית של שבת. ג. לא יחזור לברכת השנים, לא יסיים את ברכת תקע בשופר, אלא יפסיק באמצע ברכת תקע בשופר, ויאמר מיד ברכה רביעית של שבת. ד. ימשיך עד שמע קולינו בשביל לשאול גשם בשמע קולינו.

תשובה: כתב בשו"ת פלא יועץ (ח"ב סימן נב) ז"ל, "שאלה, מי שטעה בשבת בימות הגשמים והתחיל להתפלל אתה חונן וגם טעה בברכת השנים ולא שאל מטר, דבחול קים לן דשואל בשומע תפילה, וכשהיה בתקע בשופר נזכר שהוא שבת האיק יעשה, אם יפסיק שם להתפלל של שבת, או צריך לומר עד שומע תפילה, כיון שכבר נתחייב בשאילת מטר, ונראה לכאורה דצריך לומר עד שומע תפילה, כיון דכבר נתחייב, דומה למה שכתב הלכות קטנות (ח"ב סימן צא) עכ"ל, הנה הפלא יועץ איירי בצירור אחר מההלכות קטנות, שעומד בחורף ולא שאל גשם בברכת השנים, ומבואר בדבריו חידוש גדול שחייב לומר בשבת עד שומע תפילה, כדי לשאול גשם בשומע תפילה.

כתב ערוך השולחן (סימן רסח, ח) ז"ל, "ויש מי שרוצה לומר בנמשך בברכות של חול עד מברך השנים והיה בחורף ולא אמר טל ומטר וגמר הברכה, ונזכר וחזר לשל שבת וגמר התפלה, דצריך לחזור ולומר טל ומטר והוראה תמוה היא, ואין ספק דכיון דחזר לשל שבת, אף על פי שלא גמר התפלה עדיין, אין צריך לחזור לשל חול בשום פנים" עכ"ל, מבואר מדברי ערוך השולחן שאם סיים את תפילת שמ"ע ולא שאל גשם, אינו חייב להתפלל שנית בשביל לשאול גשם וכתב שהוראה זו תמוהה, ונראה שיחלוק גם על דברי הפלא יועץ שלא חייב להמשיך עד שומע תפילה.

ולכאורה קשה על הפלא יועץ הלא אם טעה בשבת והתפלל תפילת חול, חייב לסיים את הברכה שהתחיל לומר ואינו חייב להמשיך לומר עוד ברכות של חול, א"כ מדוע חייב לומר עד שומע תפילה, ונראה בביאור דבריו דכיון שאמר את ברכת השנים, חל עליו חיוב לומר ברכת השנים בשלימות, וכיון שטעה ולא שאל גשם, חייב לומר עד שומע תפילה כדי לשאול גשם בשומע תפילה, וע"י שישאל גשם בשומע תפילה מתקן את ברכת השנים.

יש לחקור ביסוד הדין שאם לא שאל גשם בברכת השנים שואל בשומע תפילה, האם ע"י ששואל בשומע תפילה מתקן את ברכת השנים, או שמתקן את תפילת יח כיון דשאל גשם בתפילת יח, אבל אינו מתקן את ברכת השנים, כיון שלא שאל בברכת השנים, ונראה שהפלא יועץ נקט שאם שואל בשומע תפילה מתקן את ברכת השנים, ולכן נקט שחייב להמשיך עד שומע תפילה, כדי לתקן את ברכת השנים, כיון שחל עליו חיוב לומר ברכת השנים מושלמת.

ונראה למעשה שלא ימשיך עד שומע תפילה משום ב' סיבות. א. יותר מסתבר לומר שכאשר שואל גשם בשומע תפילה לא מתקן את ברכת השנים, אלא מתקן רק את תפילת יח, וכיון שהגיע עד תקע בשופר בלבד, לא מחוייב להתפלל יותר ברכות של יום חול. ב. אפילו אם נאמר דע"י ששואל גשם בשומע תפילה מתקן למפרע את ברכת השנים, מ"מ כיון שלא חל עליו חיוב לומר את המשך הברכות שלא התחייב בהם, מימלא אינו יכול לשאול בשומע תפילה.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם נזכר באמצע ברכת תקע בשופר, כיון שאינו יכול לתקן בשמע קולינו, שהרי לא יאמר עד שמע קולינו, לכן חייב לחזור לברכת השנים ולתקן את ברכת השנים, דכיון שאמר את ברכת השנים חל עליו חיוב לומר ברכת השנים מתוקנת, אלא שביום חול אין חיוב לחזור כיון שיכול לתקן בשמע קולינו, אבל בשבת שאין אפשרות לתקן בשמע קולינו, חייב לחזור לברכת השנים עכ"ד.

ולכאורה יש לדון שלפי המבואר במחזיק ברכה (סימן רסח, ג) שהבאנו לעיל שאם התחיל אתה חונן ועבר מיד לתפילת שבת, שאינו חייב לחזור לברכה של חול, לפי"ז אחרי שעבר לברכת תקע בשופר, אינו חייב לחזור לברכת השנים, ונראה לומר שבציור זה גם המחזיק ברכה יודה שחייב לחזור לברכת השנים, שדוקא אם עבר לומר ברכה רביעית של שבת, אינו חוזר לברכה של יום חול, משום שהמחזיק ברכה סובר שכל החיוב לסיים את הברכה של חול שהתחיל, משום אין מעבירין על המצות, ולכן פסק שעד כמה שעזב את הברכה של חול ועבר לומר ברכה של שבת, אינו חייב לחזור לברכה של חול, אבל בציור שסיים ברכת השנים ולא שאל מטר והתחיל תקע בשופר, כיון שעדיין עומד באמצע ברכות של חול, מסתבר לומר שחייב לחזור לברכת השנים בשביל לשאול גשם ולתקן את ברכת השנים. (ויש לדון האם יהיה חייב לומר גם את ברכת תקע בשופר כיון שהתחיל את ברכת תקע בשופר, או כיון שעזב את ברכת תקע בשופר וחזר לברכת השנים, לא יהיה חייב לומר את ברכת תקע, וצ"ע).

ועיין בחיי אדם (כלל כח, ז) שפסק שאם עומד בקיץ ושאל גשם בברכת השנים ונזכר אחרי סיום הברכה, לא יחזור על ברכת השנים, כיון שאמר ברכת השנים מקולקלת, נחשב כאילו לא אמר כלל את ברכת השנים, ועיין בספר תורת חיים (סימן קיז סק"ז) שכתב כמו סברת חיי אדם, והוסיף שלפי"ז גם בציור הפוך שהיה עומד בחורף וסיים ברכת השנים והתחיל תקע, אם נזכר שלא שאל גשם אינו צריך לתקן את ברכת השנים, כיון שאמר ברכת השנים מקולקלת, נחשב כאילו לא אמר את ברכת השנים ולכן לא יחזור לתקן את ברכת השנים, וכן פסק כף החיים (סימן קיז, כז).

ונראה שיש מקום לומר שגם לפי חיי אדם שפסק שאם בימות החמה שאל גשם בברכת השנים ונזכר אחרי סיום הברכה, אינו צריך לחזור ולתקן את הברכה, דכיון שאמר ברכת השנים מקולקלת, נחשב כאילו לא אמר כלל את ברכת השנים, מ"מ בציור שאמר בחורף את ברכת השנים וטעה ולא שאל גשם והתחיל תקע, יתכן

שמודה חיי אדם שחייב לחזור ולומר ברכת השנים בשביל לשאול גשם בברכת השנים, דיתכן שרק בקיץ אם אמר ותן טל ומטר כיון שקילקל לגמרי את ברכת השנים, נחשב כאילו שלא אמר כלל את ברכת השנים, לכן אינו חייב לחזור ולתקן את ברכת השנים, אבל בחורף שאמר את ברכת השנים ולא שאל גשם, נחשב שאמר ברכת השנים עם חסרון ולא נחשב שקילקל לגמרי את ברכת השנים, וכיון שיש חסרון בברכה חייב לחזור לתקן את ברכת השנים.

ונראה שאפילו שהתורת חיים וכף החיים דמו את ב' הציורים, מ"מ יש מקום גדול לחלק, ולכן בהלכות למעלה כתבנו חילוק, שבהלכה ג שטעה ושאל גשם בקיץ, הבאנו את שיטת חיי אדם, שיש צד לומר שלא חייב לחזור ולתקן את ברכת השנים, אבל בהלכה ד שטעה ולא שאל גשם בחורף, כתבנו שחייב לחזור ולתקן את ברכת השנים, ולא הבאנו את שיטת חיי אדם, כיון שיש מקום לומר שמודה בצירור זה שחייב לתקן את ברכת השנים.

והנה יש שרצו לומר שאם נזכר אחרי שהתחיל תקע, לא יחזור לברכת השנים וגם לא יסיים את ברכת תקע בשופר, אלא יפסיק באמצע ויאמר ברכה רביעית של שבת, וכן פסק בספר חזו"ע (שבת ח"א עמוד שמט), שיעצור באמצע ברכת תקע בשופר ויעבור לומר ברכה רביעית של שבת, ונראה בביאור שיטתו, שיסוד הדין שאם לא שאל גשם ממשיך להתפלל, דע"י שישאל גשם בשומע תפילה הרי הוא מתקן למפרע את ברכת השנים, אבל באופן שלא יגיע עד שומע תפילה כיון שלא ישאל גשם כל התפילה, נמצא שאמר ברכת השנים מקולקלת, ולכן יעצור באמצע ברכת תקע בשופר ולא יסיים את ברכת תקע בשופר כיון שלא אמר ברכת השנים.

ונראה שיש לדון בזה, משום שגם באופן שלא שאל גשם בברכת השנים, לא נחשב שדילג על ברכת השנים, אלא שאמר ברכת השנים עם חסרון, ויותר נראה לומר שכאשר שואל גשם בשומע תפילה, מתקן רק את תפילת יח, ולא מתקן למפרע את ברכת השנים, ולכן מסתבר שגם אם ננקוט שלא חייב חזר לתקן את ברכת השנים, עכ"פ חייב לסיים את ברכת תקע בשופר.

דינים העולים:

א. בימות החורף חורף טעה בשבת והתפלל תפילת חול עד **סיום חתימת מברך השנים**, אחרי סיום הברכה נזכר שהיום שבת וגם נזכר שלא שאל גשם, בצירור זה חייב לומר "ותן טל ומטר לברכה", דכיון שהתחיל את ברכת השנים, חייב לסיים את הברכה, וכן פסק בספר תורת חיים (סופר; סימן קיז סק"ז) שאם נזכר אחרי חתימת ברכת השנים, יאמר מיד ותן טל ומטר לברכה.

ועיין כף החיים (סימן קיז, כז) שפסק שאם נזכר אחרי חתימת ברכת השנים, לא יאמר ותן טל ומטר לברכה, כיון שתפילה זו אינה צורך היום ועדיף למעט בהפסקות. ונראה שדברי כף החיים צע"ג, דכיון שלפי ראב"ה בין ברכה לברכה נחשב המשך הברכה הקודמת, נמצא שעדיין לא סיים את ברכת השנים, ונראה שאם נזכר לפני חתימת ברכת השנים שלא שאל מטר, ודאי חייב לומר ותן טל ומטר, ולפי"ז לפי ראב"ה גם בצירור שנזכר אחרי חתימת הברכה, נחשב כאילו שנזכר לפני החתימה ולכן יש להורות שחייב לומר ותן טל ומטר.

ב. בימות החורף טעה והתפלל תפילת חול בשבת הגיע עד אמצע תקע בשופר, נזכר שטעה וגם נזכר שלא שאל גשם, אם נזכר בטעות **באמצע תקע בשופר**, יש ד' צדדים איך יתנהג. א. יש אומרים שימשיך עד שומע תפילה וישאל גשם בשומע תפילה (שו"ת פלא יועץ). ב. יש אומרים שלא יחזור לברכת השנים, כיון שאמר ברכת השנים מקולקלת נחשב כאילו לא אמר ברכת השנים, וגם לא יסיים תקע בשופר, כיון שלא אמר ברכת השנים משולמת, אלא יעצור באמצע ברכת תקע בשופר ויאמר ברכה רביעית של שבת (חזו"ע ולמד כן מדברי החיי אדם, וכן משמע מדברי כף החיים סימן קיז כז, אכן לא דיבר מפורש על צירור שהתחיל תקע בשופר). ג. יש צד לומר שלא יחזור לברכת השנים, אלא יסיים את תקע בשופר, כיון שהתחיל בברכת תקע, חייב לסיים,

ה. טעה בתפילת שבת והתפלל יח ברכות של חול, אם הזכיר שבת באמצע אחד מהברכות, כגון שאמר "סלח לנו אבינו ביום השבת הזה", אפילו שלא חתם מקדש השבת, יצא ידי חובה (שו"ע סימן רסח, ד).

ו. אם טעה בחורף והתפלל בשבת יח ברכות של חול והזכיר שבת באחת הברכות, כגון שאמר סלח לנו אבינו ביום השבת הזה, וגם טעה ולא שאל גשם בברכת השנים ונזכר אחרי שסיים את כל התפילה, לא יצא ידי חובה, וחייב לחזור ולהתפלל פעם שנית, תפילה של שבת³⁰.

ויאמר ברכה רביעית של שבת. ד. יש אומרים שיחזור על ברכת השנים לתקן את ברכת השנים, דכיון שלא יתקן בשומע תפילה, חייב לחזור ולתקן את ברכת השנים (הגרמ"ש קליין).

ג. נראה הלכה למעשה כמו צד ד שיחזור ויאמר את ברכת השנים וישאל גשם בברכת השנים, וכן מסתבר לפי המחזיק ברכה שפסק כמו ההלכות קטנות שאם שאל גשם בקיץ וסיים מברך השנים, חייב לחזור לתקן את ברכת השנים, לפי"ז ה"ה אם לא שאל גשם בחורף, חייב לחזור ולתקן את ברכת השנים, ולא כמו שפסק בכף החיים (סימן קיז, כז) שלא יחזור על ברכת השנים, ויש מקום לצדד שבציור זה גם החיי אדם שחולק על ההלכות קטנות, מודה שיהיה חייב לחזור ולתקן.

³⁰ עיין קצות השולחן (סימן כא בדי השולחן כח) שדן בשאלה זו, וכתב ז"ל, "ואפילו סיים כל תפילת חול ולא שאל מטר, דבחול צריך לחזור ולהתפלל, בשבת פטור, דבחול הטעם שחוזר מפני שהחסיר מלשואל מטר בתפילה, אבל בשבת לא שייך לחייבו להחזיר התפילה משום זה, דהרי בשבת פטור הוא משאילת מטר, וגדולה מזו כתב רעק"א בסימן קיד שאם שכח לומר מוריד הגשם בליל שבת דאין מחזירין אותו, דלא גרע מאם היה מתפלל רק מעין שבע דיצא בדיעבד בברכת מעין שבע כו', משא"כ שאילת מטר שאינו חייב כלל בשבת, פשיטא דאינו חוזר מחמתה" עכ"ל.

ונראה לענ"ד שלא יצא ידי חובה, כמו שאם התפלל בשבת תפילת יח ברכות של חול, והזכיר שבת באחד מהברכות, ודילג לגמרי על ברכה אחת, כגון שדילג על ברכת "על הצדיקים", לא יצא ידי חובה, משום שאם מתפלל תפילת חול, חייב להתפלל את כל הברכות בשלימות, וביאור הדברים שיש שתי מסלולים, או להתפלל תפילת יח בשלימות ולהזכיר שבת באחד מהברכות, או להתפלל שבע ברכות ולהזכיר שבת בתור ברכה עם חתימת מקדש השבת, ולפי"ז נראה שאם לא אמר ותן טל ומטר, לא יצא ידי חובה כיון שלא התפלל תפילת יח בשלימות, ומאי דך לא אמר ברכה רביעית עם חתימה.

ונראה שאין ראיה מדברי רעק"א, שדוקא אם לא אמר מוריד הגשם בליל שבת יצא, כיון שגם במסלול של שבת, יש אפשרות להתפלל מעין שבע בלי מוריד הגשם, א"כ מוכח שמוריד הגשם לא מעכב בליל שבת, משא"כ "ותן טל ומטר", אפילו שבשבת לא תקנו לשואל מטר, מ"מ אם מתפלל במסלול של תפילת שבת, חייב להזכיר את שבת בתור ברכה בפני עצמה עם חתימת מקדש השבת, אבל אם לא הזכיר את שבת בתור ברכה בפני עצמה יכול לצאת ידי חובה רק באופן שהתפלל תפילת יח בשלימות, ואז אם הזכיר את שבת בתוך אחד מהברכות יצא, וכן הסכים עמי הגרמ"ש קליין שליט"א שלא יצא ידי חובה וחייב לחזור ולהתפלל תפילת שבע, ודלא כקצות השולחן.

ר"ח כסליו

ז. היה עומד בראש חודש כסליו הגיע עד אלוקי נצור, נזכר שלא אמר יעלה ויבא, צריך לחזור לרצה, לפני שהתחיל רצה נזכר שגם לא שאל גשם בברכת השנים, אינו יכול לומר "ותן טל ומטר" לפני שמתחיל רצה, אלא חייב לחזור לברכת השנים³¹.

ח. טעה בר"ח ולא אמר יעלה ויבא בשחרית או במנחה, ואמר בברכת השנים "ותן טל ומטר", אחרי שסיים את תפילת שמ"ע נזכר שלא אמר יעלה ויבא, חזר להתפלל שמ"ע, בתפילה שניה אמר יעלה

³¹ יש להסתפק באופן שחייב לחזור לברכת רצה כיון שלא אמר יעלה ויבא, האם יכול לומר ותן טל ומטר לפני רצה, לפי מה שפסק שו"ע (סימן קיז, ה) כמו שיטת ראב"ה שאם נזכר לפני רצה, יאמר ותן טל ומטר לפני רצה, ועיין בשו"ת יגל יעקב (גוטליב; סימן יב) שפסק שחייב לחזור לברכת השנים, וכן הורה הגריש"א, (מובא בספר פניני תפילה עמוד קנט) שאפילו אם יאמר פרק תהילים אחרי שומע תפילה לפני שהתחיל רצה, אינו יכול לומר ותן טל ומטר, ונראה ביאור הדברים דכל מה שסובר ראב"ה שיכול לומר ותן טל ומטר אחרי שומע תפילה לפני רצה, משום שבין ברכה לברכה נחשב שעדיין לא סיים את הברכה הקודמת, אכן כל זה רק באופן שלא התחיל את הברכה הבאה, אבל אם התחיל רצה, אפילו שחייב לחזור על רצה פעם שנית כיון שלא אמר הזכיר יעלה ויבא, מ"מ אינו יכול להתחבר לברכת שומע תפילה, כיון שעקר את עצמו לגמרי מברכת שומע תפילה, ולכן פשוט שחייב לחזור לברכת השנים, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דפשוט שחייב לחזור לברכת השנים ואינו יכול לשאול מטר לפני רצה כיון שאינו יכול להתחבר לברכת שומע תפילה.

ועיין בשו"ת יביע אומר (חי"א סימן מ בהערה) שפסק שיאמר ותן טל ומטר לברכה לפני שמתחיל רצה, משום שאפילו שהתחיל רצה, מ"מ כיון שלא אמר יעלה ויבא נחשב כאילו לא התחיל רצה, ובפרט לפי שיטות הראשונים שאם לא אמר יעלה ויבא נחשב כאילו שלא אמר את כל הברכה, ולכן יאמר ותן טל ומטר לפני רצה עכ"ד.

ונראה שגם לפי הצד שאם לא אמר יעלה ויבא נחשב חסרון בעיקר הברכה, ונמצא שלא סיים את ברכת רצה, מ"מ כיון שבפועל התחיל רצה, הרי הוא עקר את עצמו מברכת שומע תפילה, א"כ אינו יכול להתחבר לברכת שומע תפילה, ולכן יש להורות למעשה שחייב לחזור לברכת השנים לשאול גשם בברכת השנים.

ועיין שו"ע (סימן קפח, ו) שאם לא אמר בברכת המזון רצה, או שלא אמר יעלה ויבא, אם נזכר לפני שהתחיל ברכה רביעית, יאמר "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, אשר נתן", אבל אם נזכר אחרי שהתחיל ברכת הטוב והמטיב, חייב לחזור לראש ברכת המזון, ועיין משנ"ב כג שכתב בשם חיי אדם (כלל מז, יח) שרק אם נזכר אחרי שהתחיל "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם הקל", נחשב שהתחיל ברכה רביעית, אבל אם נזכר לפני שהתחיל לומר "הקל", יכול להמשיך מיד, אשר נתן שבתות למנוחה, ועיין ביאור הלכה שכתב שדברי חיי אדם צע"ג, דכיון שאמר "ברוך אתה ה'", כבר הסיח דעתו מברכה שלישית, לכן אינו יכול להמשיך ולומר "אשר נתן שבתות למנוחה" עכ"ד.

מבואר מדברי ביאור הלכה שאם התכוין להתחיל את ברכה רביעית אמר "ברוך אתה ה'", נחשב שהסיח דעת מברכה שלישית ואינו יכול לומר "אשר נתן שבתות", ולכן חייב לחזור לראש ברכת המזון, ואפילו שכאשר התחיל ברכה רביעית ואמר "ברוך אתה" ונזכר מיד, הוי ברכה לבטלה, שהרי חייב לחזור לראש ברכת המזון, אפילו ברכה לבטלה יכול לגרום היסח דעת מברכה שלישית, ונראה לפי הביאור הלכה שגם בצירוף שאמר רצה ונזכר שלא אמר יעלה ויבא, אפילו שחייב לומר רצה פעם שנית ומתברר שמוקדם אמר רצה לבטלה, מ"מ כיון שהתחיל רצה, נחשב שהסיח דעתו מברכת שומע תפילה ואינו יכול לחזור ולהתחבר לברכת שומע תפילה.

ויבא ושכח לומר ותן טל ומטר, דנו הפוסקים האם חייב לחזור ולהתפלל פעם שלישית, ולמעשה לא יחזור להתפלל.³²

פרק ד

בני חוץ לארץ

א. בחו"ל שואלים גשמים שישים יום אחרי שמסתיימת תקופת תשרי, ביום 5 לחודש דצמבר. בשנת תשפ"ב בחו"ל מתחילים לשאול גשם בליל מוצאי שבת פרשת מקץ אור ליום א' טבת. בן חו"ל שטעה ולא שאל גשם בתפילת ערבית בלילה הראשון, חייב לחזור ולהתפלל, ויעשה תנאי שמתפלל בתורת נדבה.³³

ב. בן חו"ל שגר בארצות שצריכים גשם מתחילת חשון, אם טעה ושאל גשם אחרי ז' חשון, יחזור ויתפלל, ויעשה תנאי שאם לא מחוייב, מתפלל בתורת נדבה.³⁴

ג. תושב אר"י שנסע לחו"ל לשבוע או שבועיים ימים בלבד, ודעתו לחזור לארץ ישראל, אם נסע לחו"ל לפני ז' חשון, לא ישאל כלל גשם בימים שנמצא בחו"ל. אם נסע אחרי ז' חשון, כיון שהתחיל לשאול בארץ ישראל, ימשיך לשאול גשם בחו"ל, וישאל בשומע תפילה, ראוי שיאמר "ותן טל ומטר בארץ ישראל", אם לא שאל, אינו חוזר. וכן בחור ישיבה שהוריו גרים בארץ ישראל, ולומד כל זמן חורף בישיבה באמריקה, אם נסע לישיבה לפני ז' חשון, לא ישאל גשם מיום ז' חשון.³⁵

³² עיין שו"ת הר צבי (או"ח סימן נד) וכן בקהילות יעקב (ברכות סימן טז) שדנו בשאלה זו, ויסוד השאלה האם ותן טל ומטר הוא הזכרה, או הוא חסרון בעיקר התפילה, ולמעשה יש להורות שאינו חייב לחזור ולהתפלל, משום שיש צד גדול לומר דהוי הזכרה, ועיין בשו"ת התעוררות התשובה ח"א סימן קיב שפסק לגבי יו"ט שחל בשבת שאם התפלל של יו"ט לבד, לכתחילה יחזור ויתפלל שבת ויו"ט ביחד, אבל אם התפלל של שבת לבד יצא ידי חובה, וכן פסק בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן ע אות יד), וכן בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן ס אות כה.

³³ עיין פמ"ג (סימן קיז א"א סק"א) שכתב שאם לא שאל גשם בערבית בלילה הראשון אחרי שישים יום, חייב לחזור ולהתפלל בתנאי של נדבה, ועיין ביאור הלכה שהביא את הפמ"ג, וכן כתב במועד לכל חי (סימן כז ד).

³⁴ עיין ברכי יוסף (סימן קיז סק"ג) וכן במחזיק ברכה (סימן קיז סק"ד) שפסק שבן חו"ל ששאל מטר אחרי ז' חשון, בארצות שצריכים גשם, אינו חוזר ומתפלל, וכן כתב בגליון רעק"א לשו"ע בשם שו"ת מהרח"ש, ועיין משנ"ב (סימן קיז יב) שכתב שצריך לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה.

³⁵ שיטת פרי חדש שבן ארץ ישראל שנסע לחו"ל, אם דעתו לחזור באותה שנה לארץ ישראל, ישאל גשם מז' חשון ואילך, וכן פסק פמ"ג (סימן קיז משב"ז סק"א) ז"ל, "בן ארץ ישראל בחוצה לארץ או להיפוך, עיין פרי חדש, אם דעתו בתוך שנה לחזור, שואל כמקומו, ואם דעתו אחר שנה, שואל כמקום שהוא שם, אף על פי שיש לו אשה ובנים בביתו" עכ"ל.

וצ"ב מה סברת הפר"ח, מדוע תלוי "בשנה שלימה", דהיינו מדוע אם יחזור בתוך שנה, שואל כמו המקום שיצא משם, ונראה שיש ג' דרכים בביאור שיטת הפר"ח. א. כיון שהתועלת שמקבלים מהגשם, שצומח תבואה לכל השנה כולה, ולכן אם יצא שנה שלימה לארץ אחרת, חל עליו חיוב לשאול כמו הארץ שנמצא שם, אבל

אם יחזור לארצו בתוך שנה, חל עליו חיוב לשאול כמו המקום שיצא ממנו, (ביאור זה שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א, וכ"כ בספרו ויקהל משה ח"ד).

ב. יש אומרים שבן אר"י שנסע לחו"ל לשנה שלימה, אפילו שדעתו לחזור חייב לעשות יו"ט שני, דכיון שבא לגור בחו"ל שנה, נקבע עליו דין בן חו"ל, כמבואר בגמ' (ב"ב דף ח, א) המודר הנאה מאנשי העיר, כל שנשתאה שם שנים עשר חדש אסור ליהנות ממנו, וכן כתב ערוך השולחן (סימן תצו, ה) ז"ל, "ובן ארץ ישראל שבא לחוץ לארץ ואין דעתו לקבוע בחוץ לארץ אלא לחזור במשך קטן לארץ ישראל, מתפלל של חול כו', וכן יראה לי דאפילו בא לבדו, אם אין דעתו לחזור עד אחר שנה, מקרי אין דעתו לחזור עכ"ל, ולפי"ז מבואר היטב דברי הפר"ח דאם יהיה בחו"ל שנה שלימה שואל כמו בני חו"ל, אבל אם יהיה פחות משנה נשאר עליו דין בן אר"י, וכיון שקשור לארץ ישראל, לכן שואל כמו המקום שיצא ממנו.

ג. הגרשז"א ביאר שאין כונת הפר"ח לשנה שלימה, אלא שאם נסע לכל זמן שאילת הגשמים של ארץ ישראל, דהיינו מז' חשון עד שישים יום אחרי התקופה חייב לשאול כמו בן אר"י, (הליכות שלמה תפילה עמוד קז), אכן זה דוחק גדול דפשטות משמע בפרי חדש שדוקא שנה שלימה ולפי הגרשז"א כונתו לחודש וחצי שבין ז חשון לכסליו, א"כ מדוע כתב "שנה".

ועיין ברכי יוסף (סימן קיז סק"ה) שפסק שבן אר"י שנסע לחו"ל לפני ז חשון לא ישאל מטר, כיון שנמצא בחו"ל והוא יחיד, אין יחיד שואל לכן לא ישאל גשם, ואילו בן חו"ל שנסע לאר"י ישאל גשם, **כיון שצריך לחיי שעה באותו זמן שנמצא באר"י עכ"ד**, וצ"ב בדברי ברכ"י שפסק שבן חו"ל שנמצא בארץ ישראל כמה ימים ישאל גשם כיון שצריך לחיי שעה באותו זמן שנמצא בארץ ישראל, הלא אם נמצא בארץ ישראל שבוע ימים בלבד, אפילו אם ירד גשם באותם ימים, לא מקבל תועלת מהגשם מיד, דע"י שיווד גשם צומח תבואה ואוכלים את התבואה החדשה רק בקיץ.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א לבאר בדברי הברכי יוסף דאם ירד גשם מקבל תועלת מידית מהגשם שיש לו מים לשנות באותם ימים, ועוד שיש ירקות שצומחים מיד, כגון מלפפונים ועגבניות, ולכן צריך לשאול גשם באותם ימים, כיון שמקבל תועלת מידית מהגשם.

ועיין בשו"ת דבר שמואל (אבוהב; סימן שכג) שנשאל בענין בן אר"י שנסע לחו"ל, האם ישאל גשם בז' חשון, או שישאל כמו בני חו"ל, וכתב ז"ל, "נראה דבכגון זה ינהג כמקום שנמצא בו, כיון שהוא מעין שאילת צרכיו הצריכים לו באותו מקום ובאותו זמן, כשאר בני אותה העיר, והלא מי שבא אליה בזמן שמתענין על הגשמים, או על צרת איזה חולי המתפשט בה והוא גם כן באותו צער וסכנה, בודאי שמשתתף בתפילותיו בכלל אנשי אותה העיר מבלי שינוי כלל" עכ"ל, מבואר מדברי דבר שמואל שצריך לשאול לפי המקום שנמצא בפועל.

ועיין משנ"ב סק"ה שהביא את מחלוקת הפוסקים ולא הכריע, ועיין אורחות רבנו (ח"א עמוד קכד) וכן בספר דינים והנהגות (עמוד מז) שכתבו שמרן החזו"א הורה למעשה כמו שיטת ברכי יוסף, וכן כתב בספר חידושים וביאורים (תענית דף י) שהחזו"א הורה כמו הברכי יוסף ומבאר שם דהכל תלוי במקום שהוא נמצא ד"תן טל ומטר על פני האדמה", מתפרש על האדמה שנמצא בה בפועל, וכן בספר קצות השולחן (סימן כא סעיף י) פסק כמו הברכ"י.

עוד כתב הברכי יוסף בסק"ו שבן ארץ ישראל שהיה בארץ ישראל בז' חשון והתחיל לשאול גשם, אם נסע לחו"ל, ימשיך לשאול גשם בחו"ל, דלא ליהוי כחוכא ואיטולוא.

ועיין שו"ת שבט הלוי (ח"י סימן כג) שפסק שבן אר"י שנסע לחו"ל, אם נסע לפני ז חשון, נראה כמו הברכי יוסף שלא ישאל כלל גשם, ואם נסע אחרי ז חשון, נראה שישאל רק בשומע תפילה, ונראה שלפי הברכי יוסף אם נסע אחרי ז חשון צריך לשאול בברכת השנים שלא יהיה חוכא ואיטולוא, ואילו השבט הלוי נוטה מדברי

ד. בן חו"ל שבא לארץ ישראל אחרי ז' חשון לשבוע ימים בלבד, ישאל גשם בארץ ישראל בברכת השנים. אם טעה ולא שאל גשם, אינו צריך לחזור ולהתפלל. אחרי שיחזור לחו"ל, לא ימשיך לשאול גשם, אפילו לא בשומע תפילה³⁶.

ה. בחור ישיבה שהוריו גרים באירופה או באמריקה והבחור לומד בישיבה בארץ ישראל, ונמצא בארץ ישראל כל זמן חורף וחזור לחו"ל לקראת חג פסח, חייב לשאול גשם החל מז' חשון, בברכת השנים. אם טעה ולא שאל גשם, חייב לחזור ולהתפלל, ויעשה תנאי שאם לא חייב, מתפלל נדבה³⁷.

ופסק שישאל רק בשומע תפילה, וכן פסק באורחות רבנו (ח"א עמוד קכד) שישאל בשומע תפילה. ונראה שבן אר"י שנסע לחו"ל אחרי ז' חשון, אם לא שאל אינו חוזר, כיון שעיקר הדין כמו הברכי יוסף דכיון שנמצא בפועל בחו"ל אינו צריך כלל לשאול אלא רק שואל שלא יהיה איחוכא ואיטלולא, וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"א סימן סב).

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה כמו שיטת ברכי יוסף, שבן חו"ל שנמצא בארץ ישראל אחרי ז' חשון, חייב לשאול גשם, ואפילו אם נמצא בארץ ישראל כמה ימים בלבד ויחזור לחו"ל לפני שיעבור שישים יום מהתקופה, ישאל גשם בארץ ישראל, ונראה שישאל גשם בברכת השנים ולא בשומע תפילה, ואם שכח לשאול גשם, אינו חוזר כיון שלפי הפר"ח אינו חייב לשאול, אולם בחור ישיבה שהוריו גרים בחו"ל ולומד בישיבה בארץ ישראל, אם נמצא בארץ ישראל כל החורף, חייב לשאול גשם בברכת השנים מז' חשון ואילך, ואם לא שאל, חייב לחזור ולהתפלל ויעשה תנאי נדבה עכ"ד.

³⁶ עיין אורחות רבנו שבעל קה"י הורה שבן חו"ל שבא לאר"י כיון שיש מחלוקת בפוסקים, ראוי שישאל גשם בשומע תפילה, וכן מורה הגרמ"מ לובין שישאל בשומע תפילה, אכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שישאל בברכת השנים, כיון שעיקר ההלכה כמו הברכי יוסף, דכיון שצריך לחיי שעה באותם ימים, ישאל בברכת השנים, ועוד שהלא אפילו בן חו"ל ששאל בחו"ל אחרי ז' חשון, מעיקר הדין אינו חוזר, כמבואר בגליון רעק"א לשו"ע סימן קיז בשם שו"ת מהרח"ש, אולם בדיעבד אם לא שאל אינו חוזר.

יש להסתפק בבן חו"ל שבא לארץ ישראל לשבוע ימים בלבד ושאל גשם באר"י, אחרי שבוע ימים חזר לחו"ל, האם ימשיך לשאול גשם בחו"ל, כדי שלא יהיה איחוכא ואיטלולא, כמבואר בברכי יוסף לגבי בן אר"י שנסע לחו"ל אחרי ז' חשון שימשיך לשאול גשם בחו"ל, כדי שלא יהיה איחוכא ואיטלולא, ועיין בשו"ת דברי יציב (אר"ח סימן סט) שכתב לחדש שדברי ברכ"י נאמרו רק לגבי בן אר"י שנסע לחו"ל, אבל בן חו"ל שנסע לאר"י ושאל גשם באר"י, אחרי שיחזור לחו"ל, לא ישאל כלל גשם אלא יחזור למנהג מקומו, וצ"ב מה החילוק.

ונראה לבאר שדוקא לגבי בן אר"י שנסע לחו"ל אחרי ז' חשון לשבוע ימים, בזה פסק הברכי יוסף דכיון שעיקר דירתו בארץ ישראל, והרי הוא קשור לאר"י, לכן אם התחיל לשאול באר"י, ימשיך לשאול גם בחו"ל שלא יהיה איחוכא ואיטלולא, כיון שגם לבני חו"ל אין איסור בעצם לשאול גשם בחו"ל אחרי ז' חשון, כמבואר בשו"ת מהרח"ש שבן חו"ל אם שאל אחרי ז' חשון אינו חוזר, אבל בן חו"ל שהיה בארץ ישראל כמה ימים ושאל גשם כדי שיהיה לו חיי שעה, אחרי שחזר לחו"ל, הרי הוא מנותק לגמרי מארץ ישראל, א"כ הסברה שלא יהיה איחוכא ואיטלולא בלבד אינה סיבה שימשיך לשאול גשם בחו"ל.

³⁷ בחורי ישיבות שגרים בחו"ל ולומדים בישיבה בארץ ישראל כל זמן חורף, לפי הברכי יוסף חייבים לשאול מיד בז' חשון, כיון שנמצאים בארץ ישראל, ועיקר חיותם מהתבואה שגודלת בארץ ישראל, ואפילו שחוזרים לחג פסח לחו"ל, ונוהגים יו"ט שני, מ"מ כיון שבזמן קיץ גם חוזרים לארץ ישראל, נמצא שרוב השנה נמצאים בארץ ישראל, ואוכלים מהתבואת ארץ ישראל, ונראה שחל עליהם חיוב גמור לשאול טל ומטר מיד בז' חשון בברכת השנים, ואם לא שאלו חייבים לחזור ולהתפלל, אולם ראוי שיעשו תנאי שמתפללים בנדבה.

ועיין בספר פניני תפילה (עמוד קנא) שמובא בשם מרן הגריש"א זצ"ל שהורה שבן חו"ל שנמצא בארץ ישראל כל החורף ויחזור לפסח לחו"ל, לכתחילה חייב לשאול גשם בברכת השנים, ואם לא שאל אינו חוזר, כיון שלפי הפר"ח אינו חייב לשאול, כיון שלא נמצא בארץ ישראל שנה שלימה ולכן בדיעבד אינו חוזר עכ"ד. ונראה שהגריש"א נקט דהוי ספק גמור האם הלכה כמו ברכי יוסף או כמו פרי חדש, אכן לפי החזו"א ובעל שבט הלוי שהורו שהלכה כמו ברכי יוסף, לפי"ז בחור ישיבה שנמצא כל זמן חורף בארץ ישראל, אם לא שאל גשם אחרי ז' חשון, ראוי שיחזור ויתפלל בתנאי נדבה, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שבחור ישיבה שנמצא בארץ ישראל כל זמן חורף, אם לא שאל אחרי ז' חשון, חייב לחזור ולהתפלל ויעשה תנאי בתורת נדבה.

אולם שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שבחורי ישיבה שגרים בחו"ל ולומדים בישיבה באר"י כל זמן חורף, ישאלו גשם בשמע קולינו ואם לא שאלו אינם חייבים לחזור ולהתפלל, אפילו שנמצאים באר"י כל זמן חורף וכל הקיץ, דכיון שחוזרים באמצע לכל חודש ניסן הרי הם עוקרים את עצמם מאר"י וכיון שלא נמצאים באר"י שנה שלימה יש ספק האם חייבים לשאול גשם, שהרי לא הפר"ח אינם חייבים ולכן ישאלו רק בשומע תפילה.

יש לדון בתושב חו"ל שבא לארץ ישראל מז' חשון וישאר באר"י עד שיעבור שישים יום לתקופה, האם חייב לשאול גשם מעיקר הדין ואם לא שאל חייב לחזור אפילו בדיעבד, או שבדיעבד לא חייב לחזור, כיון שיכול לסמוך של שיטת הפרי חדש דכיון שלא נמצא שנה שלימה אינו חייב לחזור. ועיין בספר פניני תפילה (עמוד קנא) שכתב בשם הגריש"א שאפילו אם בן חו"ל נשאר באר"י כל החורף וחוזר לפסח, אם לא שאל אחרי ז' חשון, בדיעבד אינו חוזר, אכן בספר יוטש"כ (עמוד רנג) שכתב בשם הגריש"א שבן חו"ל שנמצא באר"י עד שיעבור שישים יום לתקופה חייב לשאול גשם בברכת השנים ואם לא שאל חייב לחזור ולהתפלל עכ"ד.